

Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi

Mahsum AYTEPE^{1a}

¹ Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi - Muş / Türkiye.

Başvuru tarihi: 11 Kasım 2015

Düzeltilme tarihi: 06 Ocak 2016

Kabul tarihi: 18 Nisan 2016

Öz

Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan ve Cumhuriyetle birlikte farklı bir aşamaya evrilen İslamcılığın Türkiye seyri, son yılların temel tartışma konularından biri olmuştur. Türkiye'deki toplumsal ve siyasal şartların etkili olduğu bu tartışmalar, İslamcılığın, bittiğinden, güçlenerek sürdüğüne dair iddialara varıncaya kadar çok farklı yaklaşımlara zemin hazırlamıştır. Bu makalede, tartışmaların daha sağlıklı değerlendirilebilmesine imkân verecek şekilde İslamcılık serüveni analiz edilecektir. Bu bağlamda İslamcılığın doğuşundan günümüze kadar hangi aşamalardan geçtiği ve nasıl bir sınıflandırmaya tabi tutulacağına ilişkin bir değerlendirmeye girişilecektir.

Anahtar Kelimeler

İslamcılık, Cumhuriyet, Muhafazakâr, Gelenek

^a Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı, Güzeltepe Kampüsü, 49250, Muş / Türkiye.

e-posta: m.aytepe@alparslan.edu.tr

doi : 10.18506/anemon.36700

URL: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/anemon>

Copyright © 2013-2016 Muş Alparslan Üniversitesi

Islamism's Progress in Turkey from its Emergence till Today: A Classification Essay

Abstract

Islamism in Turkey, which has emerged in the late Ottoman era and has evolved into a different phase with the establishment of the republic in Turkey, has been one of the prominent discussion topics in recent years. These discussions, which have been influenced by social and politic circumstances, have prepared the groundwork for different approaches including the arguments which purport that Islamism has come to an end or has become stronger. In this article, Islamism's journey will be analyzed in a way that allows to make a more robust assessment of the discussions. In this context, this study will examine stages through which Islamism has gone from its emergence until the present day and in what kind of classification Islamism can be subjected.

Keywords

Islamism, Republic, Conservative, Tradition

1. GİRİŞ

Yüzyılı aşan bir geçmişe sahip olan İslamcılığın hemen her dönemde yoğunluğu değişen düşünsel tartışmalara konu olduğu söylenebilir. Son yıllarda ülkemizde ve İslam dünyasında belirginleşen sosyal ve siyasal görünümün etkisi altında şekillenen yeni İslamcılık tartışmaları, çok farklı İslamcı eğilimlerin savunusuna veya reddiyesine zemin hazırladı. Düşünce hayatımız açısından verimli sonuçları beraberinde getiren tartışmalar, bir taraftan görüş belirtenlerin İslamcılık ile ilgili düşüncelerini ifade etmelerine yardım ederken, diğer taraftan onların özellikle ülkemizdeki mevcut sosyal, siyasal ve kültürel duruma ilişkin eğilimlerini İslamcılık' tan hareketle belirlemelerine imkân sağladı.

Dar ölçekte yaşanan sosyal-siyasal süreçten hareketle İslamcılık değerlendirmesine girişmenin, İslamcılık müktesebatını, mevcuda ilişkin kanaatlerimize payanda yapmak gibi riskli bir tarafı bulunmaktadır. İslamcılığın bugüne ilişkin tutumlara haklılık kazandıracak bir form içinde araçsallaştırılması, bugüne ilişkin tavırların netleştirilmesi adına düşünce sahiplerine bir imkân oluşturması dışında literatürün bizatihi kendisine önemli bir katkı sunmayacaktır. Geriye dönük bir inşa çabasını beraberinde getiren "bugün saplantısı"nın

düşünceye ne tür bir katkı sağladığı hususu bir yana, uzun geçmişiyle doğru anlaşılmayı bekleyen İslamcılık müktesebatıyla yüzleşmek, bilimsel bir zaruret olarak görünmektedir.

İslamcılığı ciddi metinlerle tartışmaya açan yazarların, ister savunmaya isterse reddetmeye yönelik çabalarında olsun öncelikle bir tanımlama çabası içine girdikleri gözükmemektedir. 19. Yüzyılda başlayan ve bugüne kadar farklı toplumsal kesimleri ve tarihsel aşamaları kat ederek gelen İslamcılığa ilişkin öncelikle bir tanımlama çabasına girmenin, metodik bir ihtiyaca karşılık geldiği düşünülse de bu yaklaşımın indirgemeciliğe kapı araladığı söylenebilir.

İslamcılığın tarihsel süreç içinde geçirdiği aşamaları ve bunun bugün için taşıdığı anlamı doğru tespit etmek üzere yaşananları “olduğu gibi” görebilmemizi sağlayacak verilere ihtiyaç bulunmaktadır. Kronolojik işleyişte bir karşılığı olan verileri “süreç analizi” ile değerlendirmek, bir taraftan bugünün İslamcılık tartışmalarını/yaklaşımlarını anlamak için bilinmesi zorunlu olan mukaddime ihtiyacına bir cevap olacak, diğer taraftan “bir şekilde” İslamcı parantezinde değerlendirilen akımların “hal”lerini anlamayı sağlayacaktır.

İslamcılık üzerinde yapılacak basit bir çalışmanın ilk gösterdiği husus, Cumhuriyet dönemine kadar devam eden ve ilk dönem ya da Klasik dönem İslamcılığı diyebileceğimiz tarihsel dönem ile Cumhuriyet sonrası tarihsel ve toplumsal koşulların sonunda gerçekleşen ve bugüne kadar varlığını evrimleşerek de olsa sürdüren İslamcılık deneyiminin tamamen farklı ve yeni bir olgu olduğu gerçeğidir. Cumhuriyetten önce ve sonra, Türkiye içinde ve dışında olmak üzere farklı zamanlara ve coğrafyalara taşan bir akımın, ulaştığı sınırlara paralel olarak yeni eğilimler ve deneyimler edindiği dikkate alındığında, bu geniş müktesebatı homojenize etmenin meselenin doğru anlaşılmasını en hafif ifadeyle gölgeleyeceği gerçeğini göz önünde bulundurmamak gerekir. İslamcılığın Cumhuriyetten önce ve sonra şeklinde keskin bir ayrıma imkân veren bir serüveni yaşadığını kabul etmenin, bu dönemler arasında bir sürekliliğin olmadığı kabulünü içkin olduğu açıktır. Zira Osmanlı bakiyesi bir toplum ve kültürel yapı üzerine kurulan Cumhuriyetin devraldığı miras, yaratılan derin boşluk ve girilen inşa çabaları karşısında neredeyse tüketilmiştir. Bu durum Cumhuriyet öncesi ile sonrası arasında “gelenek” olarak değerlendirmeye yetecek asgari şartların güçsüzleştiğine bağlı olarak İslamcılık olgusunu tek bir tanım içine sığdırma çabasının zorluğuna işaret etmektedir.

İslamcılıkla ilgili, savunucularından muhaliflerine varıncaya kadar geniş bir kesim tarafından kapsamı değişen tanımlamalar yapılmıştır (Şentürk, 2011: 111-112; Bilici, 2001: 142-1460; Türköne, 2001: 60-62; Türkmen, 2008: 17; Bulaç, 2005: 48). En geniş çerçevede İslamcılığı, İslam’ın sadece manevi boyutu ele alan bir din değil, aynı zamanda dünyevi alanı da düzenleyen; bu bağlamda siyasi, ekonomik, kültürel, toplumsal vs. birçok alanda talep ve önerileri olan bir din olduğunu düşünen bir akım olarak ifade edebiliriz (Koyuncu, 2015: 75). Bu bağlamda bireysel ve toplumsal planda farklılaşan çalışma stillerine rağmen

İslamcılar, İslam'ın dünyaya dönük yüzü olan bir din olduğu vurgusunda birleşmişlerdir.

Bu çalışma, İslamcılığın geniş yorumunu esas alarak, yüz yılı aşan serüvenine ve bu serüven boyunca öne çıkan eğilimlere odaklanacak, özellikle Cumhuriyet sonrası dönemde ortaya çıkan ve etkisini bugün de sürdüren akımları, bir din olarak İslam'a ilişkin yorumlarından hareketle ancak İslamcılık bağlamında tasnif etmeye çalışacaktır.

2. KLASİK DÖNEM İSLAMCILIĞI

XIX. Yüzyıl, Osmanlı devletinin ayaklanmalara, toprak kayıplarına ve çeşitli uluslararası güçlerin hegemonya nüfuzlarına karşı kendini savunmak üzere stratejiler geliştirdiği bir tarihsel dönemdir (Yıldırım, 2012: 67). Bu dönemde Osmanlı devleti giderek askeri, siyasi ve iktisadi güç kaybına uğramıştır. Özellikle entelektüel ifadesini tamamen din dışı bir söylemde bulan Fransız ihtilali, faydacı, pratik ve özgürlükçü karakteriyle ayrılıkçı ve milliyetçi hareketleri etkilemeye başlamıştır (Lewis, 2013: 76). Bunun yanında Avrupa'da sanayi devrimi ve ihtilalle birlikte ortaya çıkan ulus devletler, siyasetin ve devlet algısının köklü bir dönüşüme uğramasına yol açmıştır. Dışarıda meydana gelen bu etkilerin yanında içeride İslahat fermanıyla ortaya çıkan yeni durum, Osmanlı devleti için bir dönemin kapandığının işaretlerini vermiştir. İslahat fermanı ile ortaya çıkan durum, devletin toplumsal gruplar arasında yapmayı düşündüğü reformların ne anlama geldiğinin gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır (Bulaç, 2005: 52-53). Devletin idari yapısından Müslüman halkın gayri-müslimlere göre dezavantajlı bir statüye indirilmesine kadar yapılan birçok değişiklik başta Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşa olmak üzere birçok aydının İslami bir söyleme başvurmasına sebep olmuştur.

İslam tarihinin farklı dönemlerinde, “öze dönüş” hareketlerinin genel karakterini yansıtan ıslah çabaları ya da yönetimi değiştirmekle sınırlı siyasi kavgalar görülmesine karşın, Osmanlı'nın gerilemesiyle başlayan süreç, yeni bir mücadele alanının habercisi olmuştur. Batının ekonomik, askeri ve bilimsel üstünlüğünü kullanarak özelde İslam dünyasına yönelik giriştiği hamleler, Müslümanların hazırlıklı olmadıkları alanlardan hareketle savunmaya girişmelerini zorunlu kılmıştır. Bu durum Şentürk'ün ifadesiyle önceki dönemlerden farklı olarak yeni dönemin ideolojik yaklaşımlara sahne olmasına zemin hazırlamıştır (Şentürk, 2011: 111). İslamiyet'in ideoloji formu içinde yeniden sistemleştirilmesi çabasına eşlik etmesi (Türküne, 1991: 25), dini değerlere yüklenen anlamların yeniden gözden geçirilmesine fırsat vermiştir. Siyasi olarak saltanatla, ekonomik olarak tarımla, dini anlayış olarak Ehli Sünnetle uzun bir tarihi başarıyla kat etmiş olan Osmanlı devletinin ve Müslümanların, mücadele ettikleri Batının artık “yenilenmiş bir güç” olduğunu görmeleri zaman almıştır. Siyasetini ulusçuluğa, ekonomisini sanayiye, dini anlayışını nevezuhur ideolojilere hamleden Batının bu yönlerinin keşfedilmesi bile birkaç neslin çabasına mal olmuştur.

Hicri ikinci yüzyılla başlayan Yunan felsefesi kaynaklı etkiyi ve Miladi on üçüncü yüzyılla başlayan Moğol kaynaklı saldırıları güçlü bir düşünsel, sosyal ve siyasal bütünlükle atlatan Müslümanların Batıyla yüzleşmeleri, bu üç alanda da tarihsel olarak en zayıf oldukları bir döneme denk gelmiştir. Misyonerlik yüzyılı olarak görülen ve Batının İslam dünyasının her tarafıyla ilgili yeterli sosyolojik, antropolojik ve teolojik veriye ulaştığı 19.yüzyılın, Osmanlı aydınlarını etkilememesi düşünülemez. Batının somut başarılarının Batılı fikirlerin Müslümanlar üzerindeki etkisine katkı sağladığı tespitini kabul etsek bile (Lewis, 2013: 76), bunun muşahhas ifadesi olan aydınların bu hususta homojen bir yapı arz ettiğini söylemek zor görünmektedir.

Son tahlilde devletin bekasını, toplumsal yapının huzur ve bütünlüğünü sağlamaya dönük amaçlarda bütünleşen aydınların çözüm önerilerine bağlı olarak gösterdikleri ayrışma, katı Batıcılıktan katı İslamcılığa kadar geniş bir düşünsel yelpazenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Batı ile Doğu, daha açık ifadeyle Batının ürettikleriyle İslam düşüncesi arasında bir tercih aşamasında kalmanın gerilimini en yüksek düzeyde hisseden İslamcıların ikisinden birini tercih etmek zorunda olmadıklarına dair ulaştıkları sonuç, yüzyılı aşkın bir süredir devam eden İslam-Batı tartışmalarının genel çerçevesini belirlemiştir. İslamcılar açısından meselenin kolay olmadığı açıktır. İslamcılar, Batının bilim ve teknikte somutlaşan gelişmesinin son evrensel dinin bağlıları olan Müslümanlar için düşünsel bir krize yol açmasına engel olmak, Osmanlı devleti için yakın bir tehdit oluşturmaya başlayan Batı fenomenine makul bir açıklama getirmek, İslam'ın Batılı düşüncelerin özgürlük, eşitlik, hukuk gibi vaatlerini aşan bir seviyeden insanlığa hitap ettiğini, çağdaş ve sistematik bir bütünlük içinde izah etmek ve devletin toplumuyla birlikte bekasını ve bütünlüğünü savunmak gibi sorumluluklarla karşı karşıya idiler.

Düşünce kodlarını bu şartlarda oluşturmak zorunda kalan İslamcılar sonuçta, modern Avrupa medeniyetinin İslam dünyası aleyhinde oluşturduğu tehditlere etkili bir karşı koymanın ancak modernleşmenin gereklerine uygun bir zihniyet dünyası inşa etmekle ve dinin kılavuzluğunda gerçekleşecek bir modernleşme ile mümkün olacağı fikrine ulaşmışlardır. Son tahlilde geriliği, İslam'ın hakikatinden uzaklaşmış olmasına bağlayan İslamcılar için çözüm de İslam'ın hakikatine dönmeyle mümkün olabilir. Modernizmin ürettiği araçları yedeğine alan bu çözümü esas almakla İslamcılık hareketinin, hem bir öze dönüş hareketi hem de bir modernleşme projesi olarak takdim edildiği söylenebilir (Kutluer, 2001: 60-65; Knudsen, 2003: 3). Bu dönem İslamcılarına göre, İslam dünyasının ekonomik siyasi ve teknolojik alanlarda yaşadığı gerileme ve çöküşün arkasında rol oynayan geniş bir ahlaki ve fikri temel bulunmaktadır. Bu gerilik ve zaafın gerçek sorumlusu gelenek, yerleşik kurumlar, saltanat rejimi ve dış etkiler altında teşekkül eden tarihsel anlayışlar ve yanlış uygulamalardır. Bunun için de Kur'an ve sünnete dönülmesini, İctihat kapısının açılmasını ve Cihad ruhunun uyandırılmasını gerekli görmüşlerdir (Bulaç, 2005: 59). İslam'ı yeni bir okumayla içinde bulunan geri durumdan kurtuluşun çaresi olarak gören İslamcılar, Batının ürettiği bilgi ve teknolojiyi nesnel bir değer olarak kabul ettiler. Oysa Batıdaki

teknolojik ve bilimsel gelişmenin gerisinde büyük bir felsefe, Descartes'in Kartezyen dünya görüşü, Bacon'un bilimsel yöntemi ve Newton'un mekanik evren tasavvuru yatıyordu. On yedinci yüzyılda cadı mahkemelerinde kadınlara uygulanan işkenceye tanık olan ve bir kısmını yöneten Bacon'un bilimsel yöntemi güç ve iktidarı, kaba kuvvet ve dayatmayı; ruh-beden, fizik-metafizik ayrımlarını bilimsel bir gerçeklik olarak dayatan Descartes analitiği, doğayı kendine ait hiçbir anlamı ve maksadı olmayan bir meta, insanı da dilediği gibi tasarrufta bulunabilen denetime gelmez bir canavar olarak gören bir anlayışı; makine-evren anlayışının matematiksel formülasyonunu gerçekleştiren Newton'un mekanistik evren düşüncesi de bütün evreni, Tanrı'nın müdahalesi olmaksızın sıkı bir nedensellikte işleyen koca bir makine olarak tasarlamaktaydı (Can, 2009: 101-112). İslamcılar sorununu bu paradigmatik yönünü yeterince araştırmadan, bilimsel bilginin mutlak gerçek ve evrensel doğrular ifade ettiğini düşündüler (Bulaç, 2005: 63). Oysa Batının, ana rengini Hıristiyan teolojisinin belirlediği bilim paradigmasıyla hesaplaşarak girdiği büyük dönüşüm, modern bilim paradigmasının neleri reddederek yola çıktığına dair kuvvetli imalar barındırıyordu.

Klasik dönem İslamcılığı, Osmanlı devletinin fiili durumların dayattığı gelişmelere paralel olarak başlatmış olduğu yenilikçi perspektifin gölgesi altında şekillenmiştir. İslamcılar reformların sosyal, siyasal ve kültürel yaşama getirdiği yenilikleri analiz ettikten sonra menfi etkilerine karşı çıkmışlar, ancak devletin bütünlüğü fikrine varoluşsal bir zorunlulukla sahip çıkmışlardır. Bu durum Klasik dönem İslamcılığının devletle doğduğu yorumlarını beraberinde getirmiştir (Aktay, 2008: 37). Başta Mehmet Akif ve sadrazamlık yapan Said Halim Paşa olmak üzere birçok şahsiyetin devlet kademelerinde görev yaptığı bilinmektedir. Ayrıca, II. Abdulhamit'in hilafeti ve İslam birliği düşüncesini, devlete doğrudan bağlı olmayan milletlere varıncaya kadar geniş bir alan üzerinde işlevselleştirme çabalarına girişmesi ve bu yönde kamuoyu oluşturması, İslamcılık düşüncesinin devlet katında bir dönem karşılık gördüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle sömürge altına giren Müslüman halkların Osmanlı devletine dair beklentilerinin en başta hilafet kurumuyla kesişmesi, hilafeti, sadece Müslüman halkların değil, devleti yöneten saray çevresi ile bir şekilde istikrarını savunan İslamcılarının da ortak vurgusu haline getirmiştir.

Klasik dönem İslamcılarını homojen bir yapı arz etmemektedir. Aralarında önemli düşünsel farklılıkların bulunduğu bu dönem İslamcılarını: Bağımsız İslamcılar: Said Halim Paşa; Türkçü-modernist İslamcılar: Ziya Gökalp, Halim Sabit, Mustafa Şeref; Gelenek ile modernliği birleştiren İslamcılar: Mehmet Akif, Filibeli Ahmet Hilmi, Elmalılı Hamdi; Muhafazakar İslamcılar: Mustafa Sabri Efendi, Musa Kazım Efendi, Babanzade Ahmet Naim; Batıcı İslamcılar: Şemseddin Günaltay, Şerafettin Yaltkaya şeklinde kategorize etmek mümkündür (Şentürk, 2011: 44-45).

2.1. Fetret dönemi

Ait olduğu dönemin düşünsel ufku olarak Klasik dönem İslamcılığı, devletin çöküşüyle tarih sahnesinden çekilmiştir. Devletleri insana benzeten İbn Haldun'un yüzyıllar önce haber verdiği ve Osmanlı ulehasının gerçekleşmemesi için direndiği teori, bir kez daha kendini doğrulamış ve Osmanlı devleti yıkılmıştır. Bundan sonra İslamcılar Cumhuriyetle birlikte, mücadelenin yeni bir aşamaya geçtiğinin farkında olarak imparatorluktan elde kalanın korunması için gayret sarf etmişlerdir. Ancak, birinci Meclisin baskın grubunu temsil eden İslamcılar, ikinci Meclisle birlikte tasfiye edilmişlerdir. Osmanlının son döneminde ortaya çıkan düşünce akımlarından Batıcılığı laik, seküler ve milliyetçi bir vizyonla revize ederek kabul eden Cumhuriyet iradesi, başta din olmak üzere Osmanlının yüzyıllar süren yürüyüşüne eşlik eden geleneksel değerleri makro düzeyde dışlamıştır.

Cumhuriyet öncesinde devletin İslami yapısını bozmadan gelişen reformlar "devlet için modernleşme" şeklinde özetlenebilir. Ancak Cumhuriyet sonrasında Kemalist irade, Kurtuluş savaşından sonra ihtiyaç duymayacağını düşündüğü Müslüman liderleri tasfiye yoluna gitmiş ve Osmanlıdan beri devam eden modernleşme politikalarını daha güçlü ve radikal bir düzeyde devam ettirme yoluna gitmiştir. Bu anlamda, Osmanlı ile Cumhuriyet modernleşme politikaları arasında kopukluktan öte bir süreklilik mevcuttur. Bu dönemde artık "modernleşme için modernleşme" amacı güdülür. Milliyetçilik ve laikliği projelerinin temel taşları olarak belirleyen Kemalist seçkinlerin laiklik politikalarıyla güttükleri amaç, İslam dininin ve temsilcilerinin siyasal, toplumsal ve kültürel alanlardaki yetkilerini, güçlerini ve görünürlüklerini ortadan kaldırmaktır (Ete, 2003: 48).

Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyetin ilk döneminde aydınlar ve bürokratik kadrolarda yer alan İlimiye sınıfınca temsil edilen İslami kimlikli siyasetin İstanbul merkezli ayağı, idam ve hapis cezalarıyla sindirilmiştir. Daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki aşiret sistemi içerisinde yer alan ve medrese-tarikat bütünleşmesinden güç kazanan gelenekçi İslami kimlik ise bunlara ek olarak geniş boyutlu sürgünlerle etkisizleştirilmiştir (Şentürk, 2011: 168-169). Hayat hakkı tanınmayan İslami anlayışların yer altında yaşam bulma arzuları, dini duyarlılık sahibi insanların öncülüğünde yapılan ve uzun yıllar büyük emeklerin sarf edilmesini gerektiren gizli faaliyetlerin yürütülmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda İslamcılar, Cumhuriyet sonrasında koca bir imparatorluktan geriye samimi dindarlar kaldığı gerçeğiyle yüzleşmiş, dinin bireyden başlayarak inşa isteyen doğasının, toplumsal evrimin içinde bulunduğu tikanıklığın yegâne açıklayıcısı olduğunu görmüşlerdir.

İslam'a ve Osmanlı'ya dair bütün hayat tasavvurlarının kesintiye uğratıldığı Cumhuriyet modernleşmesiyle beraber modern Türkiye'de İslam ve İslamcılık adına yeni bir tarih başlamıştır (Ete, 2003: 58). Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yoğun baskı ve otoriter uygulamalar, İslamcılığı ancak "kendisi olmamakla" tarif edilebilecek tezahür ve ifade kalıpları içerisinde varlığını sürdürebilen bir muhalefet konumuna itmiştir. O dönemde İslamcılık adına Cumhuriyete yönelik

olarak gelişen muhalefet, “siyasal” olmaktan ziyade “kültürel” idi (Güzel, 2000: 65-66).

Bu dönemle ilgili sorulmaya değer soru şudur: Türkiye’de görülmemiş baskılara ve tasfiye süreçlerine eşlik eden laik devrimler, halk nezdinde neden ciddi bir tepkiyle karşılanmamıştır? Şeyh Sait isyanı gibi istisnalar dışında, Türkiye toplumunun ana bünyesini derin bir kaygı taşımak dışında görünür bir tepki vermemeye sevk eden hususun, devrimi yapanlar ve buna maruz kalanlar açısından iki yönlü bir değerlendirme gerektirdiği söylenebilir.

Kemalist iradenin devrimleri ikame etme ve dini değerleri, başta siyaset olmak üzere toplumsal dönüşümün muharrik gücü olmaktan çıkarma girişimleri, dinamik bir politik süreci işletmesini gerekli kılmıştır. 1930’lu yıllara kadar süren ve İslam’ın kamusal alandaki varlığına işaret olarak telakki edilen kanun, kurum ve kişiliklere gösterilen görece müsamahalar, devletin yeni bir İslam yorumunu halka dayatmaya çalıştığı bir döneme denk gelir. Dini, Batıdaki işlevine benzer şekilde bireysel bir vicdan meselesi olarak gösterme düşüncesi, farklı politikalara başvurmayı gerektirmiştir. Bir taraftan dini düşüncenin devlet katında kontrol edilmesine imkân vermek üzere Kur’an ve Hadis araştırmaları için görevlendirmeler yapılırken, diğer taraftan ezanın Türkçeleştirilmesi, medreseler, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve anayasada İslam’ın devletin dini olduğunu gösteren ibarenin çıkarılmasıyla kurumsal görünümlere son verilmiştir. 1930’da ikinci kez demokratik hükümet kurma denemesinin yarım bırakılmasıyla başlayan ve 1945’e kadar devam eden tek parti yılları, Türk modernleşmesinin nasıl bir toplumsal kopuşa neden olduğuna dair ilginç veriler içermektedir. İslam’ın kamusal alandan tamamen dışlandığı bu dönem, çok partili döneme girilmesiyle kırılmaya uğramış ve Türkiye toplumu adına yeni bir tarih sayfası açılmıştır. Kemalizm’in, dini devletin tekelinde yaşatmak amacına matuf olarak gerçekleştirdiği ve her dönem farklı bir karakter taşıyan politikaları, laiklik ve milliyetçilik düşüncelerinin derin izlerini taşır. Özellikle 40’ların sonlarında çok partili hayata geçişle beraber devletin din politikasının sağcı partilerin iktidar deneyimleriyle hayata geçirilmesine bağlı olarak, İslam’a tekdüze bir yaklaşım yerine konjonktüre bağlı olarak katmanlı ve değişken stratejilerle yaklaşan dinamik bir politikayı devreye sokması ve böylece İslami yapılanmayı sürekli olarak devletin kontrolüne ve çıkarlarına eklememesi, toplumsal muhalefetin ciddi tepkiler vermesine engel olmuştur (Ete, 2003: 50-51).

Laik devrimlerin pasif bir direnişle karşılanmasının halk açısından açıklamasını yapmak ise uzun bir tarihi arka planı dikkate alan bir değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Türkiye’deki İslami grupların genel anlamda ılımlı bir karakter taşımasına neden olan faktörler olarak; İslam’ın Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine kadar uzanan bir süre içinde devletin altında bir konumda yer alması, bunun da İslam’ın devlet üzerinde bir emel gütmemesine mani olması; Osmanlı siyasal sisteminin teokratik bir özellik taşıması, bunun da devletin üzerinde bir ruhban sınıfının varlığına engel olması ve kamu hukukunun dini esaslardan ziyade beşeri hukuka dayandırılmasını sağlamış olması; Osmanlı toplumunun Rum, Ermeni ve Yahudi gibi etnik ve dini gruplarla bir arada yaşaması, bunun da Batı’ya karşı

reaksiyoner bir tutum geliştirmesini önlemesi; son olarak tasavvufi anlayışın toplum üzerindeki etkisi gibi hususlar ifade edilebilir (Çaha, 2005: 476-492).

Türkiye toplumunda istisnaları olmakla birlikte, genel anlamda pasif bir direnişle karşılık bulan eylem çeşitliliğini, Müslüman önderlerde de görmekteyiz. Batılılaşma, sömürgeleşme tecrübesi ve hilafetin kaldırılmasından sonra oluşan büyük yenilginin Türk İslamcılarında farklı tezahürler oluşturduğunu söyleyen Aktay'a göre bu durum, İskilipli Atıf'ta mutlak uyumsuzluk, Akif'te hicret, Elmalılı'da uzlet ve Said Nursi de ise müteşabih siyaset olarak ortaya çıkmıştır. Bunların hepsinde de baskın olan, halife-sonrası şartların İslam fihri açısından tanımlanmamış-kodlanmamış doğası dolayısıyla oluşan güçlü boşluk durumudur (Aktay, 2008: 26).

Burada tartışılmaya değer başka bir sorun, Cumhuriyet öncesi İslamcılarıyla sonrakiler arasında bir bağın-sürekliliğin olup olmadığı hususudur.

Kutluer'e göre adlandırma benzerliğinden yola çıkarak günümüzdeki bu tür fikri hareketleri Osmanlı'nın XIX. Yüzyılından devralınan İslamcılık hareketinin doğrudan uzantısı olarak görmek isabetli olmaz (Kutluer, 2001: 67). Türköne (1991) de aynı düşüncüyü paylaşmaktadır (Türköne, 1991: 79). Mert (2005)'e göre Cumhuriyet dönemi İslamcılığının fikri arka planını ağırlıklı olarak Meşrutiyet dönemi tartışmalarından ziyade, Demokrat Parti çevresinde ve döneminde ifade bulan Cumhuriyet devrimine karşı biriken tepkilerin ürünü olan Cumhuriyet'in revizyonu düşüncesi oluşturmaktadır. Bu nedenle ellili yıllarda ifade bulmaya başlayan İslami vurgulu siyasal söylem, Meşrutiyet İslamcılığının devamı olarak görülemez (Mert, 2005: 414). İki dönem arasında hilafetin varlığı ve yokluğuna dayanan temel bir farklılığı olduğunun düşünen Ete (2003)'ye göre de Hilafetin varlığında ve gözetiminde, çabalarını Müslümanların ve bu anlamda İslam devlet(ler)inin güçlenmesi ve Batı karşısında ezilmemesi misyonuna teksif eden ilk dönem İslamcılığına karşılık olarak, günümüz Siyasal İslam'ı tanımlayan temel özellik, Halifesiz bir toplumun ürünleri olmalarıdır. Bu, İslam devletinin olmadığı bir deneyimi ifade eder ve dolayısıyla da, İslam devletinin kurulmasına yönelik bir talebe ve gündelik hayatın İslamlaştırılması çabalarına denk düşer (Ete, 2003: 58).

Aktay'a göre Cumhuriyet dönemiyle birlikte İslamcı siyaset ve düşünce alanında uzun bir fetret dönemi yaşanmasına rağmen, daha sonra ortaya çıkan düşünürler eliyle tekrar canlandırılan ve ilk ifadeleri ortaya konan çizgiler ile ilk dönem İslamcıları arasında asgari de olsa bir süreklilik vardır. Bununla birlikte fetret döneminin birçok bakımdan ciddi farklılara yol açtığı da aşikârdır. Bu bağlamda ilk dönem İslamcılarının önemli bir kısmı, resmi ideolojinin en önemli sözcüleri ve teorisyenleri olmasına karşın Cumhuriyet sonrası İslamcılığının, bilhassa ellili yılların sonlarından itibaren iyice gün yüzüne çıkmaya başlayan toplumsal ve kültürel dalgada temayüz eden bir akım olarak en önemli vasfı, toplumdan neşet etmesidir. Belli dönemler sağcı savrulmalar yaşamasına rağmen toplumsal kökeni itibarıyla bu dönemin İslamcılığı, alt kesimlerden gelip yukarılara doğru tırmanmaya çalışan bir hareketi temsil etmiştir. Bu durum, sonraki hareketlerin

yaklaşımlarındaki farklılığı da izah eder. Bu dönem yaklaşımlarında devlete karşı daha eleştirel ve mesafeli, toplumsal kesimlerin taleplerini daha çok dillendiren bir söylemin ağırlığı söz konusu olmuştur (Aktay, 2008: 37). Dolayısıyla Aktay'a göre Cumhuriyet ile ne Türkiye İslamcıları arasında ne de diğer Müslüman ülkelerdeki İslamcılar arasında radikal bir kopukluktan söz edilemez.

Kanaatimizce, Klasik dönem İslamcılığı ile Cumhuriyet sonrasında ortaya çıkan İslamcılık arasında bir "ekol" sürekliliği olduğu yargısını oluşturacak şartlar mevcut değildir. İslamcı fikriyatın tasfiyesi üzerine bina edilen laik devrimleri inşa çabalarının başarılı olması, bizim Türkiye'de 1950'li yıllara kadar ortaya çıkan İslami çalışmaları, yeni tarihi koşulların özgün hareketleri olarak görmemizi gerekli kılmaktadır. Bu dönemde Müslüman önderlerin temel amacı, bireylerin İslam'ı bir din olarak doğru telakki etmelerine yardımcı olarak faaliyetler yürütmektir. Buradan hareketle Klasik dönem İslamcılığını esas aldığımızda, Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan önderleri İslamcı olarak görmemize yetecek düşünsel ve ideolojik perspektifi görememekteyiz. Özellikle 1970'lerin sonunda hızlanan tercüme faaliyetlerinin sonunda İslam dünyasındaki İslami hareketlerin keşfedilmesi, Türkiyeli Müslümanları kendi kaynaklarından neşet eden hareketleri de araştırmaya sevk etti. Bunun sonunda yoğunluğu giderek artan ve İslamcılığın doğuşunu, öncelikle Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan hareketlerle ilişkilendiren yaklaşımlar belirdi. Bu yaklaşımların isabet kaydettiğini kabul etsek bile, 1980'lerle ivme kazanan Türkiye İslamcılığının büyük oranda başta Mısır ve Pakistan gibi Müslüman ülkelerdeki İslami hareketlerin etkisinde kaldığını söylemek durumundayız. Bu nedenle Klasik dönem İslamcılığının, 1950 sonrasında bugüne kadar ortaya çıkan belli kişi ve akımları, kabaca muğlak tonlarla etkilediği söylenebilir.

3. TÜRKİYE İSLAMCILIĞI (MUHAFAZAKÂR İSLAMCILIK)

Demokrat Parti'nin etkin olduğu 50 ve 60'lı yıllarda dini taleplere, devrimlerden özü itibarıyla bir kopma yaşanmadan, sembolik düzeyde olumlu karşılık verilmiştir. Bu dönemde seçmeli din derslerinin fiili olarak zorunlu kabul edilmesi, dini yayın yasağının kaldırılması ve bunun ardından radyoda Kur'an okutulması, ezanın Arapça okunmasına izin verilmesi gibi adımlar atılmıştır. Buna karşın Atatürk heykellerine saldırıda bulunan Ticanilerin hapsedilmesi, Atatürk'ü koruma kanununun çıkarılması, İslam Demokrat Partisi'nin kapatılması, İslam dünyasına karşı izlenen mesafeli tutumun sürdürülmesi gibi tavırlar devam etmiştir. İslami çalışmaları yürütenler açısından CHP'ye karşı iktidarın tek alternatifi olan DP'nin ehven-i şer olmak dışında önemli bir farkı yoktur.

Bu dönemde İslamcılar ile milliyetçi kesim arasında şöhret bulan komünizm karşıtlığı, bahse değer bir konudur. Başta Nurcular olmak üzere birçok kesimin, dinsiz oldukları dışında haklarında yeterli bilgiye sahip olmadıkları komünizme karşı giriştikleri mücadele, devletin her türlü araçsallaştırma çabalarıyla birlikte, İslami kesime büyük bir motivasyon kazandırmıştır. Milliyetçi kesim ile girdikleri bu işbirliği bir yandan İslami kesimin sesini daha güçlü yapılanmalar üzerinden

duyurabilmesine imkân verirken, diğer yandan da Kemalist rejimin yirmi yılı aşkın süredir sürdürdüğü dine uzak milliyetçilik anlayışının, tekrar İslami esaslara yaklaşmasına imkân sağlamıştır. Bu dönemde milliyetçilik, Osmanlının son dönemindeki Türkçülerde olduğu gibi, güçlü bir İslami söylem kullanmaya başlamıştır (Şentürk, 2011:312). İkinci dünya savaşı sonrası koşullarında ortaya çıkan anti-komünist cephenin müttefikliğine soyunan devlet de Aktaş (2009)'ın tespitiyle, birbirine karşı sosyalist ve İslami akımları sürekli olarak yedeklemiş, birbirlerine karşı kullanmış ve dolaylı bir biçimde de olsa ideolojik oluşumlarını belirlemiştir. (Aktaş, 2009: 722-759)

Osmanlının son döneminde, başta Babanzade Ahmet Naim olmak üzere birçok aydının şiddetle karşı çıktığı “Müslüman Türk” terimi yirmi yıl sonra, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nde seküler milliyetçi yönetici elitlere karşı düşünce ve inancına yaşama imkânı arayan dindarlar için bir sığınak haline gelmiştir (Karabaşoğlu, 2009: 690-702).

Ellili yıllarda gelişmeye başlayan ve öncelikle dini sembollere yer veren muhafazakâr düşünce ve siyasal söylem, alternatif bir milli kimlik ve milliyetçilik üreterek, diğer tüm sağ söylemle birlikte İslamcılığın da temelini oluşturmuştur. (Mert, 2005: 414). Dolayısıyla Klasik Dönem İslamcılarının düşünce ve önerilerini Cumhuriyetle birlikte terk eden İslamcı düşünce, önceleri milliyetçilik sonraları ise muhafazakâr sağ söylemin baskın dili altında yaşama çabasında olmuştur. Milli Eğitimin aşladığı kültürün de etkisiyle, ulus devletin vatandaşları olarak düşünmeye başlayan dindar kesim, başta Araplar olmak üzere diğer bütün etnik yapılara mesafeli durmuştur.

İslamcılığın Türkiye’deki gelişiminin anlaşılmasında göç olgusunun hayati önemi bulunmaktadır. Tek parti döneminde devletin ideolojik aygıtlarının hedefi olarak iyice kuşatılıp teslim alınmış olan şehir nüfusuna karşılık yeni göç dalgalarının toplumsal dinamizmi, İslamcılığın, bir halk muhalefetine söylemi olarak, yeniden ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Aktay, 2009: 1258-1280). Bu bağlamda 1950 yılından itibaren kitlesel bir hal alan köyden kente göç, öncelikle göç eden on binlerce insanın yeni yaşam alanlarına adaptasyon sorununu ortaya çıkarmıştır. Geleneksel kültürü büyük kentlere taşıyarak ünsiyet sorununu aşmaya çalışan insanlar, özelde mikro-milliyetçi mahfiller olmak üzere dini grup ve cemaatlere sığınmışlardır. Başta aile olmak üzere ontolojik bir zorunluluk atfettikleri bütün geleneksel değerlerin teminatı olarak görülen İslami çevreler, yeni toplumsal yapıda ilgi odağı olmuşlardır. Her cemaat ve grubun potansiyelleri oranında değerlendirme yoluna gittiği bu süreci, kitle ihtiyacını temin için fırsata dönüştüren çevrelerin başında tarikatlar gelmektedir.

3.1. Tarikatçı Cemaatler

Türkiye’deki İslami hareketi anlayabilmek için iki ismin ve onlar etrafında gelişen düşüncenin bilinmesi gerekir. Birincisi, XVII. yüzyılda İmam Rabbânî ve onun başlattığı Ahmediye diye de bilinen Müceddiyye hareketi; ikincisi, Nakşibendi

şeyhlerinden Abdullah ed-Dihlevî'nin, tarikatı Batı Asya'da yayması için sınırsız yetki verdiği Şeyh Hâlid Bağdadî ve onun takip ettiği yola verilen Hâliidiye koldur (Algar, 2006: 335-342). Ortadoğu'daki İslami hareketlerin ideolojik duruşlarını büyük oranda İbn Teymiye gibi selefi âlimler belirlerken, ülkemizdeki İslami oluşumlar, büyük oranda İmam Rabbani ve Şeyh Hâlid'den etkilenmişlerdir. Özellikle de Nurculuk, Süleymancılık ve Işıkcılık olarak bilinen sosyal yönleri ağır basan İslami oluşumlar ile ülkemizdeki en yaygın tasavvufî hareketler, İmam Rabbani'yi ve Şeyh Halid'i kendilerine rehber dinmişlerdir (Şentürk, 2011: 96). Nakşibendiliğin Hâliidiye kolunun 3 temel özelliğini vurgulamak gerekir:

- (i) Sünnete, şeriate, devlet ve cemiyet hayatında şeriatın üstünlüğüne katı bir vurgu,
- (ii) Şiilere karşı olma,
- (iii) Gayr-i Müslimlere karşı düşmanlık (Abu-Manneh, 1999: 113-127).

Hâliidiye kolu, şeriat ve sünnet vurgusunu, tasavvufun şer'î çizgiyi zorlayan yorumlarını dengelemek maksadıyla; Şiî düşmanlığını, onların Hindistan ve Anadolu'daki yoğun baskılarına Sünni bir tepki olarak; gayri Müslim düşmanlığını da başta Britanya'nın Hindistan işgali olmak üzere Müslüman coğrafyalar üzerindeki sömürgecilik faaliyetlerine karşı bir tepki olarak içselleştirmiştir.

Osmanlı devleti ile iyi ilişkiler kuran Hâlidî Nakşiler, İmam Rabbânî'nin sultanla kurduğu iyi ilişkilerden de esinlenerek, faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Tarikatların siyasetle kurdukları ilişkinin Osmanlı devletinde nasıl bir seyir izlediği, ayrı bir konu olmakla birlikte, gerileme sürecinde devlet tarafından uygulamaya konan ıslahatların, tarikatlar arasında farklı tepkilere yol açtığı söylenebilir. Aynı ekole mensup tarikatların bazı kolları devlet tarafından desteklenirken, bazıları denetim altında tutulmuş veya sürülmüştür. Merkezileşmenin katı şekilde yürütüldüğü II. Abdülhamit döneminin baskıları, Bektaşilerin çoğunu ve bazı Hâlidîleri meşruti idareyi savunan muhalefet kanadına itmiştir (Haksever, 2009: 39-60). Islahatların geleneksel İslami düşünce açısından problem olarak görülen uygulamalarına tepki gösteren tarikatlar, Cumhuriyetle birlikte tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla kurumsal varlıklarını kaybetmişlerdir.

1950'li yıllara kadar gizli faaliyetlerle varlıklarını sürdüren tarikatlar daha sonra iktidara gelen sağ partilerle bir diyalog içine girmişlerdir. Sadece tarikatları değil, Nurculuk, Süleymancılık gibi cemaatleri de etkileyen siyasete tesir etme güdüsü, dindar kesimin siyasi boyutu da içine alan bir mücadele çitasını göğüslemesine zemin hazırlamıştır. Tasavvufu şer'î çizgiye çekmek gibi müspet yönlerine rağmen, başta Şiî olmak üzere Mu'tezilî, modernist, felsefi her türlü düşüncenin karşıtlığını miras alan Nakşi-Hâlidî ekolün, Sünniliğin literal yaklaşımları merkeze alan ekolleri benimseyen anlayışı, daha sonra akla vurgu yapan İslami anlayışlar açısından önemli bir handicap olarak görülecektir.

Türkiye'deki tarikatlara kısa bir göz atacak olursak: İsmail Ağa, Menzil, Erenköy, İskender Paşa cemaatleri Nakşi'dir ve çoğunlukla Nakşiliğin Hâlidî koluna bağlılardır. Said Nursî kendisini şeyh Hâlid Bağdadî'ye bağlar. Süleyman Hilmi Tunahan bir Nakşi şeyhidir. Aynı şekilde Abdülhakim Arvâsi de Nakşiliğin Hâlidîye koluna mensuptur (Şentürk, 2011: 164-168). İsmi geçen tarikatlar, milliyetçi-muhafazakâr partiler arasında dönemlere göre değişebilen tercihlerde bulunmuşlardır. İskender paşa cemaati, 1952 yılında ölen Abdulaziz Bekkine'nin yerine geçen M. Zahit Kotku döneminde klasik eğitimin ötesine geçerek akademisyen, bürokrat ve üniversite öğrencileri arasında yoğun faaliyetlere girişmiştir. Zamanla ciddi bir sayıya ulaşan akademisyen ve teknokratların Adalet Partisi'nden umduklarını bulamamaları, onları, kendilerini doğrudan temsil eden bir parti kurma teşebbüsüne yöneltmiştir. Eğitilmiş kesimin yoğun baskılarını dayanamayan Kotku'nun teşvik ve onayıyla Milli Selamet partisi kurulmuştur. Ancak Kotku'nun verdiği destek, siyasi rejimi değiştirmek iddiası taşıyan İslamcı bir siyasal partiye verilen destek değildir. Kotku'nun, partinin, toplumun ahlaki ve kültürel yaşamına yönelik faaliyetlerde bulunması gerektiği talebine ilk zamanlarda dikkat eden MSP, 1970'lerin sonuna doğru siyasal İslam'ın dünyadaki yükselişine paralel olarak daha radikal bir çizgiye yönelmiştir (Yaşar, 2005: 323-340).

Her ne kadar tarikatların özellikle Nakşi-Hâlidî ekolün toplum üzerinde bir takım ağırlıkları ve siyasi ilişkileri olmuşsa da Türkiye'deki İslamcı hareket, tarikatların yönlendirdiği veya hegemonya kurdukları bir alan olmamıştır. Hatta radikal bazı İslamcı gruplar, tarikatları İslamcı hareketin önündeki en büyük engel olarak görmüşlerdir (Uzun, 2011: 112-113). İslamcılık için bir yoğunlaşma cetveli tutulacak olursa, tarikatlar cetvelin en az yoğun olduğu grupları olarak görülebilir. Nakşi-Hâlidî ekolün eğitimini esas alsalar da özellikle Cumhuriyet sonrası yaşananlar, tarikatları siyasetle ürkek bir ilişki kurmaya sevk etmiştir. Ancak 80'li yıllardan sonra devletin dünyaya açık bir siyasal tutum izlemesine bağlı olarak değişen toplumsal yapı, tarikatları da etkilemiş, bu durum bazı tarikatların siyasi tutumlarında belirgin farklılıklara yol açmıştır.

3.2. Cemaatler

Nurculuk, Süleymancılık, Işıkcılık gibi Cumhuriyet dönemi toplumsal ve siyasal koşulları altında gelişen cemaatler, yeni dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak farklı ve modern bir metot takip ederek kitle edinmeye çalışmışlardır. Bu cemaatlerin temel karakterini verecek şekilde incelemek, çalışmamızın anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

3.2.1. Nurculuk

Cumhuriyetle birlikte ortaya çıkan ve etkileri bugün de güçlü bir şekilde devam eden akımların başında hiç şüphesiz Nurculuk ve onun kurucusu Said Nursî gelmektedir. Kişiyi değil metni merkeze alarak özgün bir hareket ortaya çıkaran

Said Nursî, Kemalist modernleşme ve onun ideal toplum anlayışına karşı proaktif bir tepkiyi dile getirerek gelenekselden moderne geçiş aşamasında bocalayan kitlelere kavramsal ve zihinsel bir anlam haritası sağlamıştır (Yavuz, 2005: 264-294). Osmanlının son döneminde, özgürlük talebindeki samimi çabaları nedeniyle hem II. Abdülhamit'in hem de İttihat ve Terakki'nin gadrına uğrayan Said Nursî, Cumhuriyet'in pozitivist düşünceyi inşa çabalarına karşı yeni nesli korumak üzere eserler kaleme almıştır. Yıllarca süren sürgün ve hapislere rağmen "iman hakikatleri"ni yazmak ve neşretmek yönündeki kararlılığından vazgeçmeyen Nursî, zamanın sorunlarına duyarlı, bireyi esas alan, siyasetle doğrudan ilişki kurmayan, çağdaş metotlara açık, güncel bilimsel bilgiden istifade eden yaklaşımıyla Türkiye İslamcılarının sonradan fark edecekleri mezzetleri yaşamsallaştırmıştır. Siyasete doğrudan bir ilginin gösterilmediği Risale-i Nurların yazıldığı zorlu yıllar, Said Nursî'nin Türkiye ve dünyadaki Müslümanların sorunlarını, daha ontolojik bir derinlikle bakma zarureti kavradığı yıllardır. Ferdin yaşadığı itikâdî şüphelerin izalesinden başlayan bir İslami mücadelenin doğru bir başlangıç olduğuna kanaat getiren Nursî, bu yaklaşımıyla, yüzyıllarca devlet, siyaset, saltanat, Doğu, Batı, galibiyet, savaş, barış gibi makro düzeydeki kavramlarla düşünce kodları belirlenen insanların dikkatini insan, iman, ihlas, cehalet, zaruret, ihtilaf gibi kavramlara çekmiştir.

Said Nursî'nin rejimi doğrudan karşısına almayan pasifist tutumu, bir takım eleştirilere sebep olsa da zorla modernleştirme çabalarına karşı direnç gösteren toplumun muhafazakâr reflekslerine tercüman olmuştur. Hareketin özel eğitim ortamları sayesinde müntesiplerine sunduğu "dar, ancak samimi" yaşam alanları, hareketin bir mitoz bölünme üretkenliğiyle yayılmasını sağlamıştır. Said Nursî'nin Meşrutiyet, Cumhuriyet ve Demokrasi konusunda irşad ve toplumsal bütünlüğü merkeze alan bir eğilimi tercih etmesi, onun ve vefatından sonra takipçilerinin DP ve diğer sağ partilerle pragmatist yaklaşımlar geliştirmelerine sebep olmuştur.

3.2.2. Süleymancılık

Bu dönemde faaliyet gösteren diğer bir cemaat de Süleymancılardır. Süleymancılık, sistemin din karşıtı politikası ve en masum talepleri bir karşıtlık üzerine kurmasının zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan tepkisel bir harekettir. (Aydın, 2005: 308-322) Devlet, özü itibarıyla siyasi olmayan bu harekete zaman zaman baskı uygulamışsa da, Kur'an eğitimini merkeze alan ve kurslar şeklinde gelişen yapının halk desteğini tamamıyla kesememiştir. Kur'an'dan kopuk yetişen neslin bu ihtiyacını karşılamak üzere önceleri gizli başlayan faaliyetler, kısmi yumuşamanın olduğu 1951 yılında ilk resmi Kursun açılmasıyla yeni bir aşamaya evrilmiş, hareketin kurucusu Süleyman Hilmi Tunahan'ın vefat tarihi olan 1959 yılında kursların sayısı bine ulaşmıştır.

Süleymancılık hareketi, Nurculuk gibi Demokrat Parti'nin demokratikleşme çabalarına destek vermiştir. Demokrat Parti'nin demokrasi adına atmış olduğu adımlarda, bu desteğin devamını sağlama güdüsü önemli rol oynamıştır (Yavuz, 2005: 592). Süleymancılık geleneksel İslam çizgisine bağlı kalmış, Sünnî-Sufî

eğilimi güçlü bir şekilde savunmuştur. Bu açıdan ana akım İslamcı hareketlerin kaynaklara dönüş düşüncesine mesafeli durmuştur (Şimşek, 2005: 711). Süleymanlılığın güçlü dini yapılardan biri olarak varlığını sürdürmesi, toplumun “Kur’an eğitimi” konusundaki değişmez hassasiyetlerini fark etmeleriyle ilgisi bulunmaktadır. Dini eğitimin yasaklı olduğu yılların toplumsal ihtiyacına bir cevap olarak faaliyetlere başlayan hareket, günümüzde de çalışmalarını Kur’an Kursu ve öğrenci yurdu merkezli olarak sürdürmektedir.

3.2.3. Işıkcılık

Bu çerçevede ele alınması gereken diğer bir grup Işıkcılardır. Hüseyin Hilmi Işık’ın soyadından mülhem bu ismi alan hareket, Nakşibendiliğin Halidi kolunun mümessili olan Abdülhakim Arvasî’nin Hüseyin Hilmi Işık’la buluşmasından neşet etmiştir (Tekin, 2005: 341-344). Necip Fazıl’ın da şeyhi olan Arvâsî, mücadeleci özelliği olan Hâlidî Nakşiliğin, Türkiye koşullarındaki gelenekçi, pasif versiyonunu realize etmiştir. Evliya kültü, kabir ziyaretleri, reform karşıtlığı, Vahhabi düşmanlığı gibi belirleyici vasıflara sahip olan ve bugün başta TGRT olmak üzere geniş bir ticari yekûn üzerine bina edilen faaliyetleriyle Işıkcılık, çağdaş İslam düşüncesine karşı mesafeli tutumunu korumaktadır.

3.3. Aydınlar

Başta edebiyat olmak üzere yayın hayatını aktif bir şekilde kullanan aydınlar, bireysel ilgileri dışında doğrudan herhangi bir tarikat, parti veya cemaate bağlı kalmayan bir eğilim içindedirler. İslami düşüncenin gündemleştirilmesinde ve toplumun gizli-açık hissiyatına tercüman olmaları konusunda vazgeçilmez konumları bulunan bu kesimin, pratik anlamda mücadele ve örgütlenmeye katkıları çok sınırlı olmuştur.

Türkiye’de aydınların 1970 yılına kadar dergiler çevresinde yoğunlaşan geniş kapsamlı kültürel faaliyetlere giriştikleri gözlenmektedir. Necip Fazıl’ın Büyük Doğu, Sezai Karakoç’un Diriliş ve Nurettin Topçu’nun Hareket isimli dergileri, İslami neşriyatın aydınlarca temsil edilen en önemli örneklerindedir.

Batı düşüncesine karşı kompleks duyan yaklaşımlar yerine onu mahkum eden ve İslam’ı bir medeniyet perspektifi içinde sunma gayretinde bulunan aydınların (Uzun, 2011: 106), sol ve komünizm aleyhtarlığı, İslamcılığın Türk sağıyla kesişmesine zemin hazırlamıştır. Önemli bir tehlike olarak görülen komünizme karşı mücadele Kısakürek, Topçu ve Karakoç’un sıkça dile getirdiği bir husus olmuştur (Duran, 2005: 129-156). Bununla birlikte söz konusu aydınlar arasında önemli düşünsel ve metodolojik farklılıklar söz konusudur.

3.3.1. Necip Fazıl Kısakürek

1934 yılında Nakşi şeyhi Abdülhakim Arvâsî ile tanıştıktan sonra İslami kimliği öne çıkan Necip Fazıl, bu tarihten sonra eserlerine İslam’ı ve İslam ahlakını

değişmez bir konu olarak taşımıştır. 1943 yılında Büyük Doğu Dergisini yayınlamaya başlamış, defalarca kapatılmasına karşın dergiyi yayınlamaya devam etmiş, mahkûmiyetler ve maddi sıkıntılar yaşamıştır. Üniversite eğitimi için gittiği Paris'te tanıştığı ünlü sezgici filozof Henri Bergson'un mu yoksa Şeyh Abdül Hâkim Arvasî'nin mi etkisiyle olduğu bilinmez, şiirlerinde güçlü bir sezgi ve tahayyül imgesi vardır. Muhalifleri tarafından bile takdir gören edebiyatçılığıyla Necip Fazıl, İslami değerlerin karikatürize edildiği, Müslümanca düşünmenin büyük bir bedel istediği tek partili yıllardan başlayarak hayatının bütün aşamalarında İslam'ı cesaretle savunmuş ve sessiz dindar kitlenin duygularına şiirleri, konferansları ve kitaplarıyla tercüman olmuştur.

Günümüz Müslüman düşüncesinin temelinde Necip Fazıl'ın gayretinin kurucu nitelikte payı olduğunu düşünen Rasim Özdenören'e göre o, entelektüel planda Müslümanca düşünmenin Cumhuriyet dönemindeki ilk örneğidir. Zira hayatlarının bir kısmını Cumhuriyet döneminde geçirseler de birer Osmanlı aydını olan Sait Halim Paşa, Said Nursi, Mehmet Akif ve Eşref Edip gibi şahsiyetlere karşın Necip Fazıl, düşüncesini, Müslümanca hayat tarzını resmen terk etmiş ve İslam'la olan bağlarını koparmış olan bir toplumsal/siyasal ortam içinde geliştirmiştir (Özdenören: 2005: 136-149).

Necip Fazıl, çağdaş İslam düşüncesinin önemli simalarından sayılan Afgani, Abduh, Kutup, Mevdudi ve Hamidullah gibi şahsiyetlerin din anlayışlarını dinde reform yaptıkları gerekçesiyle eleştirmiş, sünni-tasavvufi anlayışı öne çıkarmıştır. Konferansları, yazıları, şiir ve argümanlarıyla bir dönem dindar gençliğin aktivist-aydın modeli olan Necip Fazıl, düşüncelerinden ziyade cesareti ve yılmayan kişiliğiyle Türkiye İslamcılarını etkilemiştir.

3.3.2. Nurettin Topçu

Nurettin Topçu, Necip Fazıl'ın daha pragmatik, eklektik, felsefi bir bütünlük taşımayan, doğrudan geleneksel kaynaklar ve akımlardan beslenen anlayışına karşın, İslamcı düşünür ve aydınlar içerisinde sosyalizmi benimseyen neredeyse tek şahsiyettir (Aktaş, 2009: 722-759). Anadolu sosyalizmi olarak ifade edilen ve Anadolu toplumunun tarihsel olarak yaşattığı adil paylaşımına vurgu yapan bu anlayışın modern Batı düşüncesinin ürünü olan Marksist felsefeyle bir ilgisi bulunmamaktadır. Felsefesinin temelini isyan ahlakını alan Topçu'ya göre insanın isyanı her şeyden önce kendi tabiatına karşı, kendi iç kuvvetlerine, dar ve bencil arzularına karşıdır. Bu yönüyle Topçu'nun isyanı kişiyi Allah'a ulaştırır (Topçu, 2011: 201). Nakşibendiliğin Hâlidî kolunun temsilcilerinden olan Gümüşhanevi dergâhının şeyhi olan Abdulaziz Bekkine, Topçu'nun İslami düşüncesini etkileyen şahsiyetlerin başında gelir. 1939 yılında Milli şeflik rejimine karşı açıktan eleştiri getiren ilk muhalif basın organı (Türkmen, 2005: 715-720) olarak yayımlanmaya başlayan Hareket Dergisi, zaman zaman değişse de etkili yazar kadrosuyla 1982 yılına kadar kesintilerle birlikte çıkmaya devam etmiştir.

3.3.3. Sezai Karakoç

Sezai Karakoç, entelektüel İslamcı kategorisine alınabilecek diğer bir önemli simadır. Düşüncelerini yansıtan *Diriliş* dergisi, 20. Yüzyılda Büyük Doğu'dan sonraki İslami kimlikli ilk "tutarlı örnek" olarak görülmektedir (Karataş, 2005: 979-988). Sezai Karakoç'un üzerinde en fazla durduğu "medeniyet" olgusu ve buna bağlı olarak sıklıkla temas ettiği devlet, Batı, Ortadoğu, iktisat gibi kavramlar, İslamcı aydınların geniş ve köklü bir bakış açısına dayanan bir fikriyatı temel almaları zaruretini gün yüzüne çıkarmıştır.

3.3.4. Milli Mücadeleciler

Milli Mücadeleciler, gerek ilk faaliyet yıllarında gerekse günümüzde fikri anlamda süren etkileri düşünüldüğünde, aydınlar kategorisinde değerlendirilebilecek bir yapı olarak görünmektedirler. 1968-78 yılları arasında etkili olan ve siyasi literatürde "Mücadeleci" olarak bilinen aydın topluluğu, Türkiye İslamcılığının farklı bir versiyonu olarak görülmektedir. Mücadele Birliği, bir dönemlerin sağ-sol ikileminde sağcı kutupta yer alan, salt milliyetçilikle saf İslamcılık arasında kendine özgü bir noktada faaliyette bulunmuş, duyguları/eğilimleri itibarıyla İslami, kültürel söylemi itibarıyla milliyetçi bir harekettir (Aydın, 2005a: 452-468). Konya ve Afyon merkezli olan ve yerel gençlik gruplarının ittifakıyla meydana gelen hareketin sosyal ve düşünsel faaliyetlerinde, bugün siyaset ve medya dünyasında yer işgal eden önemli isimler bulunmaktadır. Temel ilkeleri: anti siyonist, anti-komünist, antikapitalist, milli değerlere bağlı, ordu-millet bütünlüğü, vatanın bölünmezliği ve milli ahlakı korumadır (Şentürk, 2011: 439, 445).

Türkiye İslamcılığı bağlamında yukarıda değindiğimiz bu aydınlarla birlikte, Erol Güngör, İsmet Özel, Rasim Özdenören, Nuri Pakdil, Hayrettin Karaman gibi şahsiyetlerin düşünsel faaliyetleri etkili olmuştur.

3.4. Partiler

Partileşme olgusu, İslamcılarının sağ partilerin yedeğinde kendilerini ifade etmekten kurtulup, bizzat kurucusu oldukları partiler aracılığıyla var olmaya çalıştıkları bir aşamayı ifade eder. Milliyetçi-muhafazakâr eğilimler sergilemekle birlikte İslami rengin baskın olduğu, İslami görünürlüğün modern dönemlerde kamuya ve kamusal alana dahline öncülük etmişlerdir. Yine partileşme aşaması, klasik dönem İslamcılığından sonra İslamcı eğilimi bulunan simaların siyasete ilk defa yoğun bir şekilde girişlerine vesile olmuştur. Partiler aynı zamanda çok farklı eğilime sahip İslamcılarının ilk uğrak yerleri olmuştur.

3.4.1. Milli Görüş Partileri

Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak Türkiye’de de esen özgürlükçü, demokratik hava o güne kadar sağ partilerin yedeğinde kalarak kendilerini ifade etmeye çalışan İslami kesimi, söylem ve taleplerini doğrudan siyasete taşımaya sevk etmiştir. Mehmet Zahit Kotku’nun teşvikleriyle 1967 yılında temelleri atılan ve isimleri değişse bile ana düşüncesi “Milli Görüş” olarak ifade edilen partileşme süreci, siyasal İslamcılığın Türkiye’deki en önemli mümessili olarak varlığını devam ettirmiştir. Erbakan’ın karizmatik kişiliğiyle bütünleşen ve onun siyasal etkisine bağlı olarak çalkantılı bir süreç izleyen hareket, 28 Şubat süreciyle birlikte yeni bir aşamaya evrilmiştir. Milli Görüş düşüncesi, dindarların ve dinin kamusal alana taşınması tartışmalarının odağında bulunmuş, o güne kadar kültürel faaliyetlerle varlığını devam ettirmeye çalışan İslami kesimin ufkunu siyaset katına çıkarmıştır.

Aslında Türkiye’de İslami hassasiyetleri yoğun olan kesimlerin ilk partisel mücadeleleri 1945’te kurulan Milli Kalkınma Partisi ile başlamıştır, ancak milliyetçi-mukaddesatçı olan bu parti daha sonra baskılar ve iç çatışmalar sebebiyle 1957’de kapatılmıştır (Türkmen, 2008: 30). Ancak bu parti daha sonra kurulacak Milli Nizam Partisi’nin ilham kaynağı olmuştur.

Fikri temelleri 1967’de atılan Milli Nizam Partisi 1969 yılında tipik bir Türkiye İslamcısı parti olarak kurulur (Türkmen, 2008: 51). İdeolojik anlamda olmasa bile kültürel anlamda İslamcı bir partidir (Şentürk, 2011: 195). Tarihi söylemi öne çıkaran ve İslami duyarlılığı yüksek olan MNP’nin sağcılıktan ve milliyetçilikten yeterince kopamamış olması en temel sorunu olarak görülmektedir (Türkmen, 2008: 52). MNP’nin kapatılmasıyla 1972’de Milli Selamet Partisi, onun da kapatılmasıyla 1983’te de Refah Partisi kurulur. 95 seçiminde 1. parti olan RP’nin 28 Şubat sürecinde kapatılmasıyla aynı ekolün devamı niteliğinde Fazilet Partisi, Saadet Partisi, Has Parti ve Adalet ve Kalkınma Partisi kurulur.

Nakşi geleneğin hiyerarşik ilişkilerini andıran bir teşkilatlanma görüntüsü veren Milli Görüş Partileri, muhafazakâr, milliyetçi ve İslamcı yapısıyla Türkiye İslamcılığına, özgün bir mücadele koleksiyonu hediye etmiştir. İslam dünyasının öncü ülkesi olma idealini, Osmanlı tecrübesinden ilham alarak canlandırmaya çalışan hareket, İslamcılarının dünya Müslümanlarıyla bütünleşme çabalarına düşünsel ve kurumsal anlamda zemin hazırlamıştır.

Refah Partisi özelinde çokça tartışılan ve RP’nin siyasal İslam’ı temsil edip etmediği yönünde yapılagelen tartışma, farklı değerlendirmelere konu olmuştur. İslamcılık anlayışına göre farklılaşan değerlendirmelerden hareketle, RP’nin siyasal İslam’ı temsiliyeti için ilkesel ve konjonktürel olmak üzere iki farklı hususa dikkat çekilebilir. Buna göre RP sosyal, siyasal ve toplumsal projelerini İslam’dan hareketle belirlememiş olması nedeniyle salt anlamda bir İslamcı parti olarak görülemez. Ancak İslami kesimin başta dini olmak üzere kültürel ve toplumsal hassasiyetlerine tercüman olmayı politik anlamda uhdesine almış olması, Batı karşıtı bir muhalefet çizgisini temel alarak tarihsel mirasa sahip

çıkması, Nakşî-Hâlidî geleneğın Sünnî din anlayışının sağladığı motivasyondan güç alması ve düşüncelerin Müslüman dünyayı kapsayacak şekilde genişletilmesine öncülük etmesi yönüyle İslamcı bir parti olarak görülebilir.

3.5. Gençlik Teşkilatları

Ortaokuldan başlayarak ağırlıklı olarak üniversite gençliğinin İslami eğilimlerini içinde barındıran gençlik teşkilatları düşünsel anlamda bir derinliğe sahip olmasalar da İslamcıların sahada eylemci-aksiyoner yönlerini geliştirmelerine öncülük etmişlerdir.

3.5.1. Milli Türk Talebe Birliği

İlk defa 1916'da kurulan MTTB, 1965 yılına kadar CHP'yi destekler. 1965'ten sonra birlik içindeki mücadeleyi milliyetçiler kazanır ve solcular dışlanır. 1967'de İsmail Kahraman'ın başkan seçilmesiyle milliyetçi-mukaddesatçı bir çizgi yakalar. Şevket Eygi, Necip Fazıl, Osman Yüksel Serdengeçti, Nurettin Topçu gibi isimlerin milliyetçi-muhafazakâr söylemleri MTTB'yi etkiler. Birlik, 1970'de MNP'nin açılmasıyla oraya yaklaşmıştır. 70'lerin ortalarına doğru İslamcı çizgiyi benimsemiş ve amblemindeki bozkurt işaretini Kur'an'ı çağrıştıran kitap ambemiyle değiştirmiştir. Radikal müstakil bir İslami çizgiyi benimseyen ve bu alanda kültür ve eğitim çalışmaları yapan MTTB'li öğretmen Sedat Yenigün, 5 Temmuz 1980'de Fatih'te ülkücüler tarafından öldürülmüştür. O dönemde Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç gibi isimler MTTB bünyesinde faaliyet göstermişlerdir. (Uzun, 2011: 127) İslam'ı bütüncül bir dünya görüşü olarak gören MTTB'li gençler, dini, milli kimliğin yegâne kurucu unsuru olarak görmüş, komünizm gibi kapitalizmi de sapkın bir ideoloji olarak eleştirmiş, İslam coğrafyasıyla ilişkilerin geliştirilmesini istemişlerdir. Bir öğrenci örgütlenmesi olarak MTTB'nin iş bulmak, değişik alanlarda kurs vermek, sportif etkinlikler düzenlemek ve burs vermek gibi yoğun faaliyetlerde bulunması kitleleşme faaliyetlerine katkı sunmuştur (Oruç, 2009: 703-709).

3.5.2. Akıncılar

1970'li yıllardaki sağ-sol kavgasında İslamcı gençliğin korumasız olması ve MTTB'nin de siyasete çok müdahil olmayıp daha ziyade yükseköğretimde örgütlenmeyi tercih etmesi üzerine, Ankara Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi'nde okuyan bir grup İslamcı öğrenci tarafından Tefik Rıza Çavuşoğlu başkanlığında 1975'te Ankara Akıncılar Derneği adıyla kurulur. 12 Eylül darbesine kadar Türkiye genelinde sayıları 1200 civarına ulaşan dernek esnaf, işçi, çiftçi, lise-üniversite öğrencilerini bünyesine almıştır.

Kuramsal altyapıları bulunmayan, kültürel ve entelektüel birikimleri de zayıf olan akıncılar, bununla birlikte dünyadaki ve Türkiye'deki siyasi olayları takip etmiş ve etkilenmişlerdir. MSP'nin gençlik kolları gibi hareket eden akıncılar okullarda

devrimci ve ülkücülerle mücadele etmişlerdir. Aktif faaliyetleriyle öne çıkan Fatih Akıncılar Derneği başkanı Metin Yüksel, 23 Şubat 1979'da Cuma çıkışı ülkücüler tarafından öldürülmüş, Akıncılar derneği 1979'da sıkıyönetim mahkemesince kapatılmıştır. Akıncılar, kısa ömrüne rağmen Türkiye'deki İslamcı hareketi en üst düzeyde politize ederek ona aksiyon ve hareket katan en önemli gençlik örgütüdür. 1980'lerden sonra Türkiye'de başlayan radikal İslamcılık akımının da fikri ve fiili çekirdeğini oluşturmuşlardır. Bu süreçte yetişen İslami düşüncenin entelektüelleri ve öncüleri genel olarak bu kaynaktan yetişmiştir (Uzun, 2011: 130). Gerek MTTB ve gerekse Akıncı Gençlik mensupları başta olmak üzere İslami oluşumlara üye gençlerin silahlı saldırılara uğraması, şubelerinin bombalanması İslami hareket mensubu gençlerin de eylemci yönlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Şentürk, 2011: 465).

3.5.3. İbda-C

İbdacılar 1975 yılında, Akıncılar içinde, çoğu önemli mevkide bulunan bir grup öğrencinin Gölge dergisini çıkartmasıyla gündeme gelmişlerdir. Daha sonra Akıncı güç adıyla müstakil bir grup oluşturan bu kişilerin en büyük eleştirisi gençlik içinde yaşanan çatışma ortamında, İslamcılarının pasifist tutumlarıdır (Çakır, 1990: 169). Grubun başında Salih Mirzabeyoğlu bulunur. Necip Fazıl'ın Büyük Doğu fikrinin etkisinde kalan grup "Baş yücelik" dedikleri bir düşünceye göre devleti ele geçirme amacı gütmüşlerdir (Şentürk, 2011: 561). 1998 yılında ömür boyu hapse mahkum edilen Mirzabeyoğlu, 2015 tarihinde cezaevinden çıkmıştır.

4. İSLAMİ HAREKET DÖNEMİ İSLAMCILIĞI (SİYASAL İSLAMCILIK)

Türkiye'deki İslamcılık cereyanının 1980'le başlayan ve 2000'li yıllara kadar süren dönemi, İslami Hareket dönemi İslamcılığı olarak ifade edilebilir. Ülke içinde ve dışında yaşanan gelişmelerin etkisi altında gelişen bu dönemde (Koyuncu, 2015: 117), başta İhvan-ı Müslimin olmak üzere İslam dünyasındaki İslami hareketlerin fikirlerinin belirleyici tesiri olmuştur.

Bu dönemde Türkiye içinde gerçekleşen en önemli olay, 1980 askeri darbesidir. Darbeyle birlikte partiler kapatılmış, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine son verilmiş, başta üniversitelerde olmak üzere ideolojik faaliyetlerde bulunan sağcılardan ve solculardan binlerce insan cezaevlerine atılıp işkenceye tabi tutulmuştur. Devletin bekası ve komünizmin önlenmesi için var gücüyle mücadele eden sağ yelpazedeki insanların da solcularla birlikte hapse atılıp aynı muameleye tabi tutulmaları, başta ülkücü olmak üzere birçok kesimin düşünsel bir kriz yaşamasına sebep olmuştur. Bu sorgu süreci, birçoğunun İslami mücadeleyi benimsemesine sebep olmuş ve sonraki dönemin şekillenmesine zemin hazırlamıştır.

Türkiye’de meydana gelen gelişmeler, bir yönüyle İslamcılığın yerel düşünme eğilimlerine ket vurmuş ve bir ideolojik kriz yaşamasına sebep olmuştur. 1980 darbesinin milliyetçi, muhafazakar bir dini eğilim olarak yaşantılanan İslami düşünce üzerinde yarattığı travma, bakışların İslam dünyasına yönelmesiyle atlatılmaya çalışılmıştır. O güne kadar düşük yoğunluklu bir ilgiyle karşılanan dünya İslami hareketleri, 1980’li yıllarda Türkiye İslamcılarını besleyen en önemli ideolojik damar olmuştur.

Dünyadaki İslami hareketler, kendi tarihsel ve toplumsal şartlarına bağlı olarak doğmuş ve gelişmişlerdir. Yönetimlerin büyük oranda sömürge sonrası rejimler olarak iktidara gelmiş bulunmaları ve nasyonalist, laik ve modernist fikirleri totaliter bir yönetimle benimsetmeye çalışmaları Müslüman halkların tepkisiyle karşılanmıştır. Sömürge sonrası iktidara geçenlerin, sömürgecilerden farksız olarak dini dışlayan bir yaklaşımı benimsemeleri, buralardaki İslami hareketleri “yönetim” olgusuyla ilgili radikal bir aşamaya taşımıştır. Bununla birlikte, İslam devleti fikrinin somut bir karşılık bulduğu tek yer Pakistan olmuştur. Hindistan’dan ayrılarak 1947’de Pakistan isminde ve bir “İslam devleti” kurgusuyla hayata geçirilen projenin İslami bir renk almasında Mevdûdî’nin özel çabaları olmuştur. Pakistan deneyimi ve Mevdûdî’nin İslam devleti bağlamında ortaya koyduğu düşünceler, diğer Müslüman ülkelerdeki aydınları da etkilemiştir. Bulaç’a göre bu süreçte Seyyid Kutup, Mevdûdî’nin eserlerini okuyarak bir tür fikri dönüşüme uğramış; Müslüman Kardeşler Hareketi de Pakistan devletinin verdiği siyasi ilham ve ideolojik motivasyonla bir toplumsal islah hareketinden doğrudan veya dolaylı olarak siyasi iktidarı hedefleyen politik bir harekete dönüşmeye başlamıştır (Bulaç, 2005: 63).

Türkiye İslamcılığı açısından bakıldığında oldukça farklı bir deneyimi ifade eden bu gelişmeler, sömürgecilik yaşamamış, kadim bir devlet geleneğine ve güçlü bir Nakşî-Sünnî geleneğe bağlı olarak muhafazakâr bir toplumsal karakter benimsemiş bulunan Türkiye’li Müslümanları farklı şekillerde etkilemiştir.

Mevdûdî ve Seyyid Kutup’un yanı sıra Abdulkadir Udeh, Fethi Yeken, Said Havva, Ali Şeriatî gibi şahsiyetlerin tercüme edilen eserlerinde konu edilen cihad, biat, tağut, darü’l-İslam, darü’l-harb, belam gibi Türkiye’li Müslümanların o güne kadar klasik fıkıh kitaplarında gördükleri kavramlar, yeni ve siyasal anlamlar yüklenmiş içerikleriyle fark edilmiştir. Dini kavramların siyasal alanla ilişkilendirilerek anlaşılması, İslamcılığın siyasal bir hüviyet kazanmasına sebep olmuştur. 1980 darbesiyle İslami kesimi temsil eden partilerin kapatılmasıyla demokratik yollarla ve sistem içi arayışlarla siyasal bir mücadelenin başarılı olamayacağı düşüncesine ulaşan kesimler için siyaset artık, devletin belirlediği koşullarda gerçekleşen eylemlilikleri değil, İslam’ın hayatın bütün alanlarında müttekâmil bir şekilde yaşanmasına imkân tanyacak çerçeveyi ifade edecek şekilde anlaşılmalıdır. Doğal olarak “devlet” bu düşüncenin gerçekleşmesi için öngörülen son aşamadır. Özellikle Afganistan cihadı ve İran’da gerçekleşen İslami devrim, Türkiye’de bu düşüncedeki İslamcılar açısından “İslami devlet” fikrini bir ütopya olmaktan çıkaran örnekler olarak yorumlanmıştır.

Tercüme kitapları daha politik ve eylemci niteliğın gelişmesine katkı sağlamış ve Arap dünyasında güçlü olmayan tarikat anlayışının sorgulanmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra millilik vurgusu, ümmetçi anlayışa kaymış ve Hanefi ağırlıklı bir fıkıh kültürü gelişmiştir (Şentürk, 2011: 460-465). Sonuçta evrensel İslami hareketler, uzun yıllardır milliyetçi düşünceyle iç içe geçmiş İslam algısının karşısında bulunan Türkiyeli Müslümanların daha otantik bir dil ve üsluba sahip olmasını sağlamış, cumhuriyetin kuruluşundan beri dışlanan dindarlığın çok daha üst düzeyde, bir entelektüel seviyeye ele alınmasına ve savunulmasına zemin hazırlamıştır (Çapık, 2014: 177). 1970'lerden sonra evrensel İslami hareketlerin, tevhidi uyanış ve ıslah çabalarının söylem ve eserlerinin Türkiye'deki Müslüman genç kuşak üzerinde bıraktığı etki, Anadolu/Türkiye İslamcılığında bir kopuşu, bağımsız bir İslami kimlik arayışı içinde sağcı, ulusalcı, devletçi, mezhepçi ve gelenekçi telakkilerden sıyrılma yolunu hazırlamıştır (Türkmen, 2008: 16-17). İslami Hareket dönemi İslamcılığın birkaç ana grupta toplamak mümkündür.

4.1. Radikaller

Radikalizmi, bir gerçeği ya da bir düşünceyi, hiçbir ödün vermeden, yalnızca belli bir ilkeye bağlı kalarak sonuna dek sürdürme tutumu (Akarsu, 1998: 119) şeklinde anlarsak, İslami Hareket dönemi İslamcılığının hemen bütün gruplarının radikal eğilimler barındırdığını kabul etmek zorundayız. Bununla birlikte bu dönemde düşünce ve tutumları itibarıyla "radikal" başlığına daha uygun düşecek gruplar bulunmaktadır. Burada radikaller başlığı altında bazı gruplara değinilecektir. Ele aldığımız ve almadığımız grupların düşünce ve eylem yönüyle özgün bir gelenek oluşturacak derinliğe ulaşmamakla birlikte, düşünce ve eylemlerini son derece kararlı bir tonda göstermeleri bakımından "radikal" kategorisine alındığını ifade etmek gerekir.

4.1.1. Müslüman Gençlik

1980'lerin sonuna doğru üniversitelerde bulunan öğrencilerin ortak faaliyetlerinde kullandıkları bir isimdir. Özellikle Yıldız ve Marmara üniversitelerindeki eylemlerle adını duyuran grup 12 Eylül öncesindeki Akıncı Gençlik içerisinde yer alan kişilerin yönlendirmesiyle kurulmuştur. Ağırlıklı olarak Tohum grubu, İnsan Vakfı ve Malatyalılar olarak bilinen grup tarafından teşekkül ettirilmiştir. Hiyerarşisi olmayan bu grup, İslamcı mücadeleyi ortaklaştırmak, en önemlisi de ortak tavır konulması gereken her yerde birlikte hareket etmek amacıyla oluşturulmuş bir platformdur. Partisel mücadele yöntemine sıcak bakmayan grup 1997 yılından sonra gerek operasyonlar ve gerekse grup içindeki ayrılıklar yüzünden dağılmaya başlamıştır (Türkmen, 2008: 105). Müslüman gençlik grubu, 'tevhidi çizgi' olarak tabir edilen ve İhvan çizgisinin baskın olduğu İslami Hareket dönemi İslamcılığının üniversite yüzünün en önemli temsilcilerindendir.

4.1.2. İktibas Çevresi

Türkiye'deki radikal İslami hareketler söz konusu olduğunda ilk akla gelen isimlerden biri de Ercüment Özkan'dır (Erkilet, 2005: 684-692). 1981'de başlayarak 15 günlük periyotlarla yedi yılı kesintisiz olmak üzere yayın hayatına başlayan İktibas Dergisi, Özkan'ın Kur'an, sünnet ve tasavvufa bakışını ifade eden yazılarıyla öne çıkar. Bu bağlamda Özkan, Kur'an'ın toplumun idrakine özgüvenle arz edilmesi gerektiği; sünnetin Hz. Peygamberin Kur'an'ı yaşamsallaştıran yüzü olduğu; tasavvufun, yılların tortulaşmış geleneğinin dine bulaştırılması şeklinde anlaşılması gerektiği; laiklik ve demokrasi başta olmak üzere bütün beşeri sistemlerin İslam'ın dışında olduğu yönündeki ifadeleriyle hem İslami camiada hem de laik kesimde sert tepkilerle karşılaşmıştır (İktibas, ty). Son yıllarda tartışılmaya başlanan Kur'an İslam'ını ilk savunan kişilerden biri olan Özkan'ın fikirleri, İslami camiada ilgi görmemesine karşın, samimiyeti ve mücadelesini birçok kesimin takdiriyle karşılanmıştır. Ercüment Özkan, 1995'te konferans için gittiği Adana'da vefat etmiştir. İktibas dergisi çıkmaya devam etmektedir.

4.1.3. Kaplancılar

İmamlık, Diyanet İşleri Başkan yardımcılığı, Adana Müftülüğü gibi değişik görevlerde bulunan, 1926 Erzurum İspir doğumlu Cemalettin Kaplan, Adana'da bulunduğu yıllarda Süleymancılara karşı amansız bir mücadeleye girişmiştir. Görevdeyken siyaset yaptığı şikâyeti üzerine sıkıyönetim mahkemesince yargılanan Kaplan, 12 Eylül'ün ardından Milli Görüş'ün yurt dışındaki örgütlenmesinde yaşanan karışıklıkları gidermek amacıyla Almanya'ya gitmiştir. 1983 yılında Milli Görüş'ten ayrılarak İslam Cemiyet ve Cemaatler Birliği'ni kurmuş ve kendisiyle birlikte ciddi bir kitleyi teşkilattan koparmıştır. Kaplan'ın çıkışı, İran devriminin de etkisiyle bir devrimin ancak bir "imam"ın önderliğinde gerçekleşebileceği inancının giderek yayıldığı bir döneme tesadüf eder (Çakır, 1990: 185). Kaplan'ın ölümüyle grup etkinliğini büyük oranda kaybetmiştir.

4.2. Devrimciler

Kelimenin gerçek anlamıyla aldığımız devrimci ifadesi, mevcut düzenin yerine yepyeni bir düzeni tasarlayan yapılar için kullanılmıştır. Çalışmalarını mevcut düzenin İslami bir idareyle yer değiştireceği motivasyonu ile zinde tutmaya çalışan devrimciler, toplumsal değişimin yukarıdan aşağıya doğru geçeceğini düşünmektedirler.

4.2.1. Hizbu't-Tahrîr

1952 yılında Ürdün'lü Takiyüddin el-Nebhani tarafından kurulmuştur. Hizbu't-Tahrir (Özgürlük Partisi) faaliyet gösterdiği İslam ülkelerinde siyasi iktidarı

devrim yoluyla ele geçirmeyi hedeflemiştir. Parti, 1960'ların ikinci yarısında, dönemin başbakanı Süleyman Demirel ve ana muhalefet lideri İsmet İnönü başta olmak üzere, birçok kişiye gönderdiği mektup, beyanname ve özellikle de 182 maddelik anayasa tasarısı ile gündeme gelmiş ve derhal takibata uğramıştır. Hizbüt-Tahrir, halkı müslüman olan devletleri Darü'l-İslam'a çevirmek, hilafeti incelemek, hüküm vermede temel ölçü olarak Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas'ı benimsemek; yönetim anlayışı itibarıyla Şura Meclisi ile onun seçeceği başkanın (halife) otoritesine dayanmak; valiler idaresinde bir eyalet sistemi kurmak ve şer'i mahkemelerin yeniden kurulmasını önermek gibi düşünceleriyle öne çıkmaktadır (Erkilet, 2005: 684-692). Ercüment Özkan, partinin Türkiye sorumluluğunu 1965 yılında üstlenmiş, ancak daha sonra bir takım düşünsel farklılıklar sebebiyle ayrılmıştır. Özkan, örgütün ihtilalle İslam devletinin kurulabileceğine inandığını belirtmiştir. Örgüt, özellikle Irak, Suriye ve Ürdün'ü kapsayan bir bölgede İslam devleti kurulması için ihtilal yapma peşindedir. Ancak buralarda ihtilal yapıldığında, Türkiye'nin Batı dünyası adına müdahale etmesinden çekinmektedirler. Dolayısıyla örgütün Türkiye vilayetinin temel görevinin ihtilal yapıldığında Türkiye'nin bölgeye müdahalesini önlemek (Şentürk, 2011: 449) olduğu düşünülmektedir.

4.2.2. Hizbullah

12 Eylül 80 darbesinden sonra özellikle doğudaki İslami gruplar arasında yeni dönemde nasıl bir İslami mücadele yürütülmesi gerektiği konusunda yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Mücadele yöntemlerinden, alanlarına kadar geniş bir alanda yapılan tartışmalar, bazı grupların başarısızlıkla sonuçlanan cemaat kurma girişimlerine de sahne olmuştur. Bu ortamda ilk çalışmaları 1979 yılına dayanan ancak darbe sonrası dönemde yoğun teşkilatlanma çalışmalarına girişen insanlar tarafından Hizbullah cemaati kurulur. Hüseyin Velioğlu'nun 1983 yılında Diyarbakır'da açtığı İlim kitabevi etrafında gelişen ve aynı isimle bilinen grubun çalışmalarına paralel olarak 1981 yılında Fidan Güngör tarafından Menzil kitabevi açılır.

İslam'ın başta siyasal olmak üzere birçok alanda hâkim olması için yoğun bir mücadele içine girmeyi esas alan Hizbullah hareketi, mücadelesini iki döneme ayırır. 1991 yılına kadar süren birinci dönemi davet, teşkilatlanma ve halka açılma dönemi; 2000 yılına kadar süren ikinci dönemi de çatışma dönemi olarak görmektedir (Sevdam, 2014). Birinci dönemde PKK ile başlayan çatışmalar, 26 Haziran 1992 yılında PKK'nın Diyarbakır Silvan, Yalvaç (SUSA) köyüne baskın yapıp 10 kişiyi öldürmesiyle yeni bir boyuta evrilmiştir. Bu olay, PKK ile fiili bir mücadele isteyen İlim grubuyla, çatışmaların İslami çalışmalara zarar vereceğine inanan Menzil grubu arasındaki çatışmanın fitilini ateşlemiştir. Bu bağlamda Menzil grubu, Hizbullah ile PKK arasındaki çatışmanın devletin işine yarayacağını düşünerek silah kullanılmasını istemezken İlim grubu şartların çatışmadan başka bir şeye fırsat vermediğini düşünmüştür. İlim grubu, 1992 yılında PKK'nın yanı sıra Menzil grubu ile çatışmıştır. 1994 yılında Fidan

Güngör'ün kaçırılması ve sonrasında yaşanan olaylar, Menzil grubunun geri çekilmesi ve büyük kentlere zorunlu göçleriyle büyük oranda durmuştur (Şentürk, 2011: 596). Bugün Peygamber Sevdalıları platformuyla geniş kitlelere ulaşan grubun faaliyetlerinin giderek ıslahatçı bir çizgiye doğru kaydığı ifade edilebilir. Kurdukları partiyle siyasete atılan hareketin birçok alanı kapsayan faaliyetleri özellikle Doğu-Güney Doğu illerinde devam etmektedir.

4.3. Islahatçılar

Bu başlık altında bulunan yapılar, İslamcılarının temel tartışma alanlarından biri olan İslami devlet talebini prensip olarak yadsımamakla birlikte, mevcut toplumsal ve siyasal koşulların Müslümanlara öncelikle davet sorumluluğunu yüklediğini düşünmektedirler. Sorumluluğun toplumsal dönüşümü öne çıkardığını, İslam'ın düşünsel, kültürel, sanatsal, siyasal ve ekonomik ilkelerinin bireyden başlayarak toplumsallığa evrilmesinin zaruri olduğunu düşünen bu eğilimin, İslamcı çizginin düşünsel-toplumsal yönüne ağırlık verdikleri düşünülebilir. Örgütlenme sürecini giderek geliştiren bu eğilimler içinde davete ağırlık verenler (Anadolu platformu), ideolojik söyleme ağırlık verenler (Haksöz) ve düşünceye ağırlık verenler (Akabe) olmak üzere farklı eğilimleri görmek mümkündür.

4.3.1. Malatyalılar-Anadolu Platformu

Malatyalılar olarak bilinen ancak bugün Anadolu Platformu adıyla Türkiye'nin birçok ilinde çalışmalar yürüten ekolün Malatya özelinde geçirdiği aşamalar, Türkiye İslamcılığının yerel köklerini vermesi itibariyle dikkat çekicidir. Bunun için Malatya'daki gelişmelere kısaca bakmakta fayda bulunmaktadır.

1950'li yıllara kadar CHP'nin güçlü olduğu illerden olan Malatya'nın bu görüntüden sıyrılmaya başlaması, son devrin önemli âlimlerinden kabul edilen İsmail Hatip Erzen'in Malatya'ya müftü olarak atanmasına tekabül eder. 1882'de Siirt'te âlim ve şeyh yetiştiren bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen İsmail Hatip Erzen, devrin önemli âlimlerinden ders aldıktan sonra Ezher Üniversitesi'ne gider ve orada yedi yıl İslami ilimler tahsil eder. Daha sonra Türkiye'ye dönen, yaklaşık 40 yılını müftü olarak geçiren ve son olarak Malatya'ya gelen Erzen, dinin bid'at ve hurafelerden ayıklanması yolunda yoğun bir mücadeleye girişmiştir (Sönmez, 1995: 318).

İsmail Hatip Erzen'in bilinçlendirme faaliyetleri önemli etkiler göstermiştir. Türkiye'deki İslami düşüncenin yayılması için yoğun bir emek veren ve aslen terzi olan M. Said Çekmegil, Erzen'den etkilenenlerin başında gelmektedir. İlkokuldan sonra resmi okullarda öğrenim görmeyen, yoğun bir okuma ve tefekkürle özgün görüşler edinen ve bu arada Necip Fazıl'la birlikte Büyük Doğu'nun teşkilatlanma faaliyetlerini yürüten (Çekmegil, 1999: 7-8). Çekmegil'in terzi dükkânı, her kesimden insanın uğradığı akademik bir platforma dönüşmüştür (Yıldız, 2009: 72-74). Sayısız konferans veren ve çok sayıda makaleyle 30'u aşkın kitap yazan

“bilge terzi”nin çalışmaları, Malatya hakkında ciddi bir İslami dönüşümün yaşanmasına sebep olmuştur.

Malatya’daki İslami bilinçlendirme faaliyetlerine büyük bir emek veren diğer âlim ise Said Ertürk hocadır. Doğudaki medreselerden edindiği ilmine Erzen ve Çekmeçil’le birlikte oluşturdukları ortamın da etkisiyle eleştirel bakış ve muhakeme derinliğini ekleyen Ertürk hoca, Malatya’daki ifadelendirmeye “üç Said”den biridir. Diğeri ise Tamirci Said olarak bilinen ve Malatya’da makine üreten ilk fabrikayı kuran kişidir. Âlimlerin oluşturduğu ilmi ortamı maddi imkânlarıyla besleyen tamirci Said’in katkıları, “Malatya İlim Havzası”nın yayılmasına zemin hazırlamıştır.

Çekmeçil’in Kur’an eksenli bilinçlendirme faaliyetleri, öğrencileri olan ve 1980 öncesinde Akıncı Gençlik ve MTTB içinde bulunan Zekeriya Şengöz ve Ramazan Kayan’ın öncülük ettiği gençler tarafından teşkilatlı bir yapıya dönüştürülmüştür. Toplumun bütün kesimlerine ve köyler dâhil olmak üzere bütün beldelelere yayılan davet çalışmaları, Kayan’ın etkili hitabının da katkısıyla toplumsal bir karşılık bulmuş ve Malatya’daki İslami dönüşümün derinlik kazanmasına sebep olmuştur. 1980’li yıllarda başta İstanbul olmak üzere, birçok ilde ve üniversitede faaliyetlerini yaygınlaştıran hareket vakıf, dernek gibi kuruluşlar aracılığıyla geniş bir çalışma alanı yakalamıştır.

Dışarıdan bir isimlendirmeye Malatyalılar, kurumsal adıyla Anadolu Platformu, Kur’an ve sünnet ekseninde bir düşünceyi benimsediklerini (Aldemir, 2014: 48), başta İhvan çizgisi olmak üzere Türkiye’de ve İslam dünyasında düşünce ve eylem üreten bütün kişi ve eserleri Müslümanlar için kazanım olarak gören bir perspektifi ilke edindiklerini ifade etmektedirler. Şiddet ve ötekileştirmenin diğer İslami gruplarla asgari müştereklerde bir araya gelmeyi imkânsız kıldığı düşünün hareket, davet ve tebliğ çalışmalarının ayrıntılara takılmadan, Müslümanların kardeşliğine vurgu yapılarak sürdürülmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir (Aldemir, 2015: 46-50).

4.3.2. Özgür - Der (Haksöz Dergisi Çevresi)

Özgür Düşünce ve Eğitim Hakları Derneği (Özgür-Der), 28 Şubat darbesinden sonra okullarına alınmayan bazı başörtülü öğrencilerin ve aydınların öncülüğünde 1997’de kurulur. Hamza Türkmen ve Rıdvan Kaya gibi isimlerin kuruluşunda etkin rol oynadığı derneğin daha öncesine giden faaliyetleri söz konusudur. Daha önce MTTB ve 1975’te ayrıldığı Yeniden Milli Mücadele hareketi içinde yer alan Hamza Türkmen’in öncülüğünde, Yöneliş Yayınları, 1990 yılında Dünya ve İslam ve 1991 yılında Haksöz dergisi çıkar. Haksöz Dergisi çıkmaya devam etmektedir.

Afgani’yle başlayan Seyyid Kutup ve Ali Şeriatî’yle süregelen düşünsel çizgiyi takip eden hareketin başta Kur’an olmak üzere Sünnet ve Tasavvuf konusundaki yaklaşımları, bidat ve hurafelerden arındırılmış bir dini düşünce oluşturma hassasiyetleri, Ercüment Özkan’ın düşünceleriyle paralellik arz etmektedir. Bununla birlikte özellikle üniversite eylemlerinde aktif rol alan ve baskın bir

ideolojik dil kullanan hareketi, Türkiye'deki İslamcı çizginin ıslahatçı damarı içinde değerlendirmek mümkündür.

Hamza Türkmen'e göre 30-35 yıllık İslamcılık serüveninin temel zaaflarından bazıları: çözüm üretmek yerine öykünmek; Kur'an ve sünneti referans almakla birlikte bunların anlaşılmasını sağlayacak usul yetersizliği, tarih ve toplum değerlendirmesinde açılım yetersizliği; Kur'an merkezli bir metot ve strateji geliştirememek; devrimci kimliği sosyalleştirememek, şurayı kurumsallaştıramamak ve içtihad şurası düzeyine ulaşamamak gibi hususlar zikredilebilir. Ona göre, düşünceleri Kur'anî kavramlarla oluşturma, kimliği Rasullullah'ın örneğine göre oluşturma; batını telakki, mezhepçilik, cahili kavram ve anlayışlardan uzak kalmak; evrensel İslami hareketlerin birikimine ulaşma imkânına kavuşmak da bu dönemin kazanımları olarak görülebilir (Türkmen, 2008: 115-120).

4.3.3. Akabe Çevresi

Akabe Kültür ve Eğitim Vakfı, Mustafa İslamoğlu öncülüğünde 1990 yılında kurulmuştur. Öğrencilerle başlayan çalışmalar daha sonra birçok alanda faaliyet yürüten teşkilatlı bir yapıya bürünmüştür. Fıkıh, hadis, tarih, şiir gibi birçok alanda kitap, makale ve konferans vermekle birlikte Mustafa İslamoğlu'nun özellikle tefsir çalışmaları, hareketin eğitim ve düşünce faaliyetlerine yön vermektedir. İslamoğlu'nun eksende insan, tasarrufta ihtiyaç ve tavırda denge olarak formüle ettiği hususlar, Akabe Vakfı tarafından ilke haline getirilmiştir (Akabe, 2013). Kur'an halkaları şeklinde yaygın hale getirilen ve her yaş ve eğitim seviyesinden insanı kuşatan eğitim faaliyetleri dışında yardım ve kurban başta olmak üzere birçok sosyal faaliyet de vakıf tarafından yürütülmektedir.

Türkiye İslamcılığının ıslahatçı çizgisi altında yukarıda kısaca ele aldığımız üç grubun dışında, her birisi bulunduğu coğrafyanın ve hitap ettiği kitlenin ihtiyaçlarına ulaşmaya çalışan daha birçok yapılanmadan bahsedilebilir. İnsan ve Medeniyet Hareketi, Altınoluk, İHH, Öze Dönüş, Mektup Dergisi çevresi, Abdullah Büyük hocanın öncülük ettiği Ribat Dergisi gibi kişi, dergi veya sivil toplum kuruluşu öncülüğünde çalışan birçok faaliyet grubundan bahsedilebilir. Klasik Dönem İslamcılığından başlayarak bugüne kadar getirdiğimiz İslamcı akımlarla ilgili zikrettiklerimizin dışında, çalışmamızın sınırları nedeniyle buraya alamadığımız daha pek çok kişi, kurum, akım veya eğilimden bahsedilebilir. Çalışmamızda ele aldığımız örnekler, İslamcılığın Türkiye seyrini sınıflandırmaya yetecek örneklem ihtiyacı esas alınarak teşekkül ettirilmiştir.

5. SONUÇ

Yüzyılı aşan bir geçmişe sahip olan İslamcılık düşüncesinin sadece Türkiye özelinde geçirdiği aşamalar bile, birbirinden oldukça farklı, özgün ve zengin bir müktesebatın oluşmasını sağlamıştır. İslam dünyasında farklı isimlerle ortaya çıkan ve son tahlilde İslamcılık düşüncesinin özgün bölgesel versiyonları olarak

görülebilecek akımların Türkiye'deki İslamcı eğilimlere etkileri göz ardı edilemez. Bununla birlikte son yıllarda tarih ve toplum araştırmalarının giderek derinleşmesine bağlı olarak, ilgilerini yerel kaynakların araştırılmasına yönelten Türkiye İslamcıları din, toplum, tarih, felsefe, siyaset, ekonomi ve sanat gibi alanlarda ihtiyaç hissettikleri verilere öncelikle kendi kaynaklarından hareketle ulaşmaya çalışmışlardır. Bu anlamda farklı eğilimler olmakla birlikte İslamcıların Türkiye sosyolojisine vakıf olma çabaları, onları düşünsel ve etnik çeşitliliği daha fazla olumlamaya sevk etmiştir.

2000'li yıllarla birlikte başlayan ve “Yeni Nesil İslamcılık” olarak ifade edebileceğimiz 4. dönem halen yaşanmaktadır. Yeni Nesil İslamcılık dönemi henüz tekâmüle uğramamış bir süreç olması nedeniyle, ciddi değerlendirmelere açık görünmemektedir. İslamcılık tartışmalarında, İslamcılığı yücelten veya mahkûm eden değerlendirme örnekleri bir yana, bu akım altında faaliyetlerini yürüten gruplar yeni dönemde de etkinlik alanlarını giderek arttırmış görünmektedirler. İslamcı tabirini yoğun olarak kullanmasalar bile, düşünce ve eylemleri bu çerçevede değerlendirilebilecek sayısız kişi, kurum ve yayınlara temsil edilen akımın bundan sonra da düşünce hayatımıza sıklıkla konu olacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abu-Manneh, B. (1999). *1826'da Nakşibendi-Müceddidi ve Bektaşî Tarikatları*. In Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler ve Nusayriiler, Edited by: İslami İlimler, Araştırma Vakfı. 113–27. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Akarsu, B. (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Aktaş, Ü. (2009). *Türkiye Siyasetinin Muhalif İki Akımı İslamcılık ve Sosyalizm*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Dönemler ve Zihniyetler, (9), 722- 759, İstanbul: İletişim Yayınları
- Aktay, Y. (2008). İslamcılık ve Bir Modern Melankoli: Eve Dön(eme)mek. *Milel ve Nihal*, 5(3), 13-50.
- Aktay, Y. (2009). *Halife Sonrası Durumdan Vatandaşlık Siyasetine: İslamcı Politik Teolojinin Seyir Notları*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Dönemler ve Zihniyetler, (9), 1258-1280. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aldemir, T. (2014). *Bilgi ve Bilinç*. İstanbul: Tire Kitap.
- Aldemir, T. (2015). *Tarihin Nöbet Değişiminde Zamanın Ruhı*. İstanbul: Tire Kitap.
- Algar, H. (2006). *Nakşibendiyye*. İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.
- Aydın, M. (2005a). *Bir Milli İslamcılık Serüveni: Mücadelecilik*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, (6), 452-468. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Aydın, M. (2005b). *Süleymanlılık*. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık, (6), 308-322. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilici, M. (2001). İslamcılığa Dair Bazı Sorular. *Tezkire*, (20), 142-160.
- Bulaç, A. (2005). *Modern Türk Siyasi Düşüncesinde İslamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Can, N. (2009). Mekanistik Evren Anlayışı ya da Hakikatin Bilgisinden Fenomenler Bilimine. *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (13), 101-112.
- Çaha, Ö. (2005). *Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış*. Modern Türkiye’de İslami Uyanış-İslamcılık, (6), 476-492. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, R. (1990). *Ayet ve Slogan*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çapık, K. (2014). *Tevhidi İslamcı Cemaatlerde Ayrılma ve Parçalanma: İnanan Özne-İnanan Cemaat İlişkisi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Çekmegil, M. S. (1999). *İman*. Malatya: Nida Yayınları.
- Duran, B. (2005). *Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı*. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık, (6), 129-156. İstanbul: İletişim Yayınları..
- Erkilet, A. (2005). *Ercümen Özkan*. Modern Türk Siyasi Düşüncesinde İslamcılık, 684-692. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ete, H. (2003). Modernleşme ve Muhafazakârlık Kısılcığında Türkiye’de İslamcılığın Gelişimi. *Tezkire*, 33, 42-63.
- Güzel, M. (2000). Türkiye’de İslamcılık ve Sağcılık. *Tezkire*, 9(17), 65-89.
- Haksever, A. C. (2009). Osmanlı’nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatlar: Bektaşilik ve Nakşibendilik Örneği. *EKEV Akademi Dergisi*, 13(38), 39-60.
- İktibas (ty). *Ercümen Özkan (1938-1995), Hayatı*. İktibas Dergisi. [Erişim: 12.01.2016], <http://www.iktibasdergisi.com/ercumend-ozkan/hayati/>
- Karabaşoğlu, M. (2009). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce - Dönemler ve Zihniyetler*, (9), 690-702. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karataş, T. (2005). *Sezai Karakoç: Bir Medeniyet Tasarımcısı*. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık, (6), 979-988. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Knudsen, A. J. (2003). *Political Islam in the Middle East*. CMI Report: R 2003:3, Norway: Chr. Michelsen Institute.

- Koyuncu, A. A. (2015). *1970 Sonrası Türkiye'deki İslamcıların Demokrasi Algısı*. Basılmamış Doktora Tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sos. Bil. Enst.
- Kutluer, İ. (2001). *İslamcılık (Düşüncede)*. 23, 65-67. İstanbul: DİA
- Lewis, B. (2013). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev.: Boğaç Babür Tuna. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Mert N. (2005). *Türkiye İslamcılığına Bir Bakış*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, (6), 411-419. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oruç, Z. (2009). *Geçmişten Günümüze Millî Türk Talebe Birliği*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Dönemler ve Zihniyetler, (9), 703-709. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdenören, R. (2005). *Necip Fazıl Kısakürek*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, (6), 136-149. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sevdam, H. (2014). *Cemaatin Mücadele Tarihine Kısa Bir Bakış*. [Erişim: 12.01.2016], <http://huseyni-sevdam.tr.gg/cemaatin-mucadele-tarihi.htm>
- Sönmez, M. A. (1995). *İsmail Hatip Erzen*. İstanbul: DİA.
- Şentürk, H. (2011). *İslamcılık-Türkiye'de İslami Oluşumlar ve Siyaset*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Şimşek, S. (2005). *İslamcılık ve Kur'an*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, (6), 698-714. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, M. (2005). *Işıkçılık*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, (6), 341-344. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Topçu, N. (2011). *İsyân Ahlâkı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türkmen, H. (2005). *Hareket Dergisi*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, (6), 715-720. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkmen, H. (2008). *Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştirisi*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Türköne, M. (1991). *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türköne, M. (2001). *İslamcılık*. 23, 60-62. İstanbul: DİA.
- Uzun, N. (2011). *Türkiye'de İslamcı Hareket Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bil. Enst.
- Yaşar, M. E. (2005). *İskender Paşa Cemaati*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, (6), 323-340. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuz, M. H. (2005). *Bediüzzaman Said Nursî ve Nurculuk*. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, (6), 264-294. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldırım, E. (2012). Türkiye’de İslamcılığın Siyasal Evrimi: Devleti Kurtarmak, Devlet Kurmak ve Devleti Değıştirmek. *TYB Akademi Dergisi*, (4).

Yıldız, A. (2009). “Asyalı Ozan” Metin Önal Mengüşoğlu. *Umran Dergisi*, 178, 61-66.

Akabe. (2013). *İlkelerimiz*. [Erişim: 12.01.2016], http://www.akabe.com/ilkelerimiz_h257.html

